

Eén Linie, samen sterk in de uitvoering

Overkoepelend Uitvoeringsprogramma

Nationaal Landschap

Nieuwe Hollandse Waterlinie

(drie foto's van ambities h 2 hier invoegen)

Utrecht, december 2006

Commissie Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie

Voorwoord

Voorwoord van voorzitter hier invoegen (wordt nagezonden)

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	6
2 Uitvoeringsambities	10
2.1 Een herkenbaar waterlinieprofiel	10
2.2 De Waterlinie in de hoofden en harten	11
2.3 Realiseren van maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik	13
3 Uitvoeringsstrategie.....	14
3.1 Ruimtelijke strategie.....	14
3.2 Kennis- en communicatiestrategie	17
3.3 Economische strategie.....	18
4 Samengevatte programma's.....	20
4.1 Vechtstreek-Noord	20
4.2 Vechtstreek-Zuid	21
4.3 Kraag van Utrecht	22
4.4 Rijnauwen-Vechten.....	23
4.5 Linieland	23
4.6 Diefdijk en Loevestein	25
4.7 Rijksenveloppe	26
4.8 Liniecommissie.....	26
5 Investeringsbehoefte en dekking	29
5.1 Investeringsbehoefte 2007 - 2013	29
5.2 Investeringsbehoefte tot 2020.....	35
5.3 Investeringsstrategie	36
5.4 Dekking investeringsperiode 2007-2014	37
6 Terugblik op bereikte resultaten	41

Bijlage: cd-rom met Overkoepelend uitvoeringsprogramma + Uitvoeringsprogramma's enveloppen

Samenvatting

Het uitvoeringsprogramma voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie maakt de visie op de ontwikkeling van het gebied concreet in projecten en uitvoeringsgerichte activiteiten. Het is de stap die volgt op het Linieperspectief Panorama Krayenhoff, waarin de visie is geformuleerd, en de Bestuursvereenkomst waarin de betrokken overheden hun afspraken vastlegden. Hierdoor is het mogelijk de benodigde uitvoering in tijd, geld, instrumenten en resultaten uit te drukken. De volgende stap is om alle benodigde partijen te verbinden met de uitvoering. Vooral op korte termijn is het daarnaast van belang om de benodigde middelen te verkrijgen.

De Nieuwe Hollandse Waterlinie is in de Nota Ruimte aangewezen als nationaal landschap. Het is een bijzonder nationaal landschap, vanwege de militaire geschiedenis maar ook vanwege de huidige bestuurlijke complexiteit. Het uitvoeringsprogramma weerspiegelt de organisatievorm: de uitvoering is grotendeels regionaal georganiseerd in projectenveloppen, en de Liniebrede sturing (en uitvoering van Liniebrede projecten) is in handen van het bestuurlijke samenwerkingsverband van de Liniecommissie. Het uitvoeringsprogramma bestaat daardoor uit verschillende delen: een overkoepelend deel plus de afzonderlijke programma's van de regionale overheden, het rijk en de Liniecommissie.

Centraal staan de thema's 'eenheid in de Linie' en 'samen sterk'. Aansluitend op de kernkwaliteiten voor het nationaal landschap (Nota Ruimte) gelden er Liniebreed drie uitvoeringsambities: een herkenbaar Waterlinieprofiel (versterken van de ruimtelijke ontwikkeling en vormgeving), de Waterlinie in de hoofden en harten (ontwikkelen en profileren van de Waterlinie als een liefhebberslandschap) en het duurzaam gebruik (realiseren van maatschappelijk en economisch duurzame bestemmingen voor de Waterlinie). Alleen in de samenhang van deze ambities komen de kwaliteiten van de Waterlinie nu en in de toekomst tot hun recht.

Bij de uitvoering staat het Belvedere-motto "Behoud door ontwikkeling" voorop. Er wordt gekozen voor een ontwikkelingsgerichte aanpak met daarbinnen drie uitvoeringsstrategieën: een ruimtelijke strategie, een kennis- en communicatiestrategie en een economische strategie. De uitvoeringsambities en – strategie vormen het handelingskader voor de Liniecommissie. Hier leidt zij zowel haar eigen activiteiten uit af als haar verwachtingen van de enveloppecommissies en afzonderlijke partners.

Binnen de ruimtelijke strategie wordt er nadrukkelijk gekozen voor een juiste mix van toelatingsplanologie en gebiedsontwikkeling. In een aantal benoemde transformatiegebieden worden onder druk van veel ruimteclaims de komende jaren forse ingrepen in het landschap verwacht. Hier zal de Liniecommissie met de partners alle krachten mobiliseren om het Linielandschap een nieuwe positie te geven in de verdere ontwikkeling. Hierbij past ook de inzet van de juiste

instrumenten, in het bijzonder uit de Wet ruimtelijke ordening, en waar nodig het verwerven van strategische grondposities.

De komende jaren zal er veel aandacht uitgaan naar het herstel en soms de transformatie van beeldbepalende objecten, veelal forten. Deze trekken veel belangstelling van het grote publiek en dragen daardoor bij aan de noodzakelijke betrokkenheid. Een continu aandachtspunt is het versterken van de kwaliteiten van het nationaal landschap, zowel in ontwerp, uitvoering als beheer en exploitatie. Verder ligt een accent bij het verzamelen en ontsluiten van kennis en het benutten van alle expertise.

Er is een investeringsopgave bepaald, passend bij de ambities, van 550 miljoen euro. Hiervan is 300 miljoen euro nodig in de komende zeven jaar (tot en met 2013). Enerzijds dient dit geld via het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) beschikbaar te komen. Op dit moment is hier in de ILG-begrotingen slechts weinig van geprogrammeerd. Het gaat dus vooral om nieuw geld. Naast het ILG zijn er diverse andere dekkingsmogelijkheden denkbaar. Het ontwikkelen en toepassen van een goede strategie hiervoor is een taak van de Liniecommissie en vraagt om een grote inspanning van alle partijen.

De Liniecommissie kiest nadrukkelijk voor een ontwikkelingsgerichte houding, waarbij flexibel ingespeeld wordt op ruimtelijke en andere ontwikkelingen. Het programma heeft een sterke focus op de actualiteit. In deze fase betreft dat allereerst het wegwerken van een jarenlange verwaarlozing en onderwaardering (vooral van de fysieke staat van objecten) en van ruimtelijke bedreigingen. Tegelijkertijd wordt er hard gewerkt aan het vestigen van de naam en het product.

Dit product is voor de burger vooral recreatief en toeristisch van aard. Veel geld is nodig voor fiets- en wandelpaden, verbindingen en arrangementen. In de loop van de tijd zal de focus op losse projecten afnemen en zullen vooral gebiedsontwikkelingsprogramma's worden uitgevoerd. De (economische) vitaliteit van stadsranden en het landelijk gebied staat hierbij centraal. Via dit uitvoeringsprogramma krijgt het woon-, werk en verblijfsmilieu in de oostrand van de Randstad een belangrijke impuls.

1 Inleiding

Met het Linieperspectief *Panorama Krayenhoff* stelden het kabinet en de Provinciale Staten van de Linieprovincies eind 2003 de visie vast om de Waterlinie te ontwikkelen tot een herkenbare ruimtelijke eenheid, en deze duurzaam in stand te houden door het toevoegen van eigentijdse functies. Sindsdien concentreert de Liniecommissie zich op de uitvoering. In september 2005 is daarvoor een bestuursovereenkomst tussen de betrokken overheden gesloten.

Resultaten in 2020 conform de bestuursovereenkomst (september 2005)

- de Nieuwe Hollandse Waterlinie is in de beleving van Nederlanders (cultuurhistorisch en recreatief) en buitenlanders (toerisme) een herkenbaar, samenhangend gebied met enkele specifieke attracties en heeft actuele betekenis in de ruimtelijke ordening als ooststrand van het Groene Hart
- de kenmerkende onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als bedoeld in het Linieperspectief zijn door het ruimtegebruik duurzaam gegarandeerd en planologisch veiliggesteld
- alle fysieke, kenmerkende onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als bedoeld in het Linieperspectief zijn duurzaam behouden, bereikbaar en waar nodig onderling verbonden
- in een deel van de fortcomplexen zijn eigentijdse functies ontwikkeld
- in het Liniegebied zijn ook andere ruimtelijke ontwikkelingen gerealiseerd die het beeld (door bijvoorbeeld waterberging en ruimtelijke groen/rode verdichting) en de continuïteit (bijvoorbeeld recreatieve ontsluiting en natuurontwikkeling) van de Nieuwe Hollandse Waterlinie versterken
- de hoofdverdedigingslijn, de open velden, de Liniegezichten en de verdichtingsvelden zijn hierbij kaderstellend
- er zijn locaties waar de historie en de werking van de Nieuwe Hollandse Waterlinie kan worden gedemonstreerd (virtueel en/of fysiek)
- de Nieuwe Hollandse Waterlinie heeft de status van Unesco-werelderfgoed
- er is een organisatie die de duurzame instandhouding van de Nieuwe Hollandse Waterlinie waarborgt.

De Nota Ruimte wijst de Nieuwe Hollandse Waterlinie aan als nationaal landschap. Die status benadrukt de actuele waarde van de voormalige verdedigingslijn en verruimt de uitvoeringsmogelijkheden. De opzet van het uitvoeringsprogramma weerspiegelt de samenwerkingsvorm tussen de vijf departementen, vijf provincies, drie waterschappen en vijfentwintig gemeenten en natuurbeherende organisaties zoals vastgelegd in de bestuursovereenkomst. Zeven gebiedsgerichte projectenvelopen omvatten elk een groot aantal projecten die in ontwerp, uitvoering en exploitatie met elkaar te maken hebben. Voor de invulling en uitvoering van de projectenvelopen zijn enveloppecommissies ingesteld, geformeerd uit betrokken bestuurders in het gebied. Zij hebben voor hun deelgebied eigen uitvoeringsprogramma's gemaakt. Daarnaast is er een rijksenveloppe waarin de vijf betrokken departementen hun inzet formuleren. Die hangt samen met het Rijksprogramma Groene Hart, waarvan de Waterlinie deel uitmaakt. Ook de Liniecommissie heeft een activiteitenprogramma opgesteld.

Om een aantal redenen is aan deze deelprogramma's een overkoepelend uitvoeringsprogramma toegevoegd, dat is opgebouwd rond twee thema's:

1. *Eenheid in de Linie*

- kwaliteitsborging in ontwerp en uitvoering
- eenheid in de verdeling van functies en gebruiksvormen over de Waterlinie
- eenheid in de prioriteiten en het tempo binnen de uitvoering.

2. *Samen sterk*

- krachten bundelen (tussen zowel schaalniveaus als sectoren)
- inspiratie opdoen, leren van elkaar, houvast hebben aan elkaar
- het behartigen van bovenregionale belangen en vraagstukken
- sterk staan in onderhandelingsprocessen over onder meer de financiering.

Het complete uitvoeringsprogramma voor het nationaal landschap Nieuwe Hollandse Waterlinie bestaat uit de deelprogramma's en het overkoepelend uitvoeringsprogramma samen.

Bedoelingen

Het overkoepelend uitvoeringsprogramma heeft drie concrete bedoelingen. Ten eerste maakt het duidelijk welke inspanningen nodig zijn om de doelen te realiseren en welke financiële middelen daaraan verbonden zijn. De nieuwe systematiek van het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) in combinatie met de status van nationaal landschap is van groot belang voor dit project. Hier is dan ook bijzondere aandacht voor. Het rijk sluit hierover in de loop van 2006 zevenjarige contracten af met provincies. De Liniecommissie heeft een adviserende rol bij de onderhandelingen over het ILG. Het Uitvoeringsprogramma biedt een samenhangende basis voor deze advisering en voor de werving en programmering van andere middelen.

Ten tweede wil de Liniecommissie de ambitie en de strategie voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie als geheel actualiseren, aan de hand van de resultaten van de enveloppecommissies en op grond van voortschrijdend inzicht. Zo ontstaat een kader om de samenhang tussen de gebiedsgerichte enveloppen te wegen en te sturen op realisatie van de doelen.

Ten derde is het moment gekomen om de rolverdeling tussen partijen scherper vast te stellen, nu met het vaststellen van de enveloppeprogramma's een volgende fase in de ontwikkeling aanbreekt. Vertrekpunt daarbij is de opdrachtgeversrol van de Liniecommissie.

Opzet

Voor de uitvoering van Panorama Krayenhoff zijn drie uitvoeringsambities geformuleerd (zie hoofdstuk 2 van dit uitvoeringsprogramma). Deze ambities gelden voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie als geheel, en dienen herkenbaar te zijn in de ambities voor de enveloppen. De ambities krijgen gestalte via een drievoudige strategie (zoals geformuleerd in hoofdstuk 3). De strategie geldt als handelingskader voor zowel de Liniecommissie als de afzonderlijke partners en enveloppecommissies. Hiermee vormen de hoofdstukken 2 en 3 het strategisch deel van het

uitvoeringsplan. Deze zullen als kapstok dienen voor de advisering en sturing vanuit de Liniecommissie richting de Liniepartners.

Hoofdstuk 4 vat de uitvoeringsprogramma's van de projectenveloppen samen en benoemt de Liniebrede activiteiten. In deel 2 zijn de enveloppeplannen afzonderlijk opgenomen. Ook de specifieke rol en activiteiten van de Liniecommissie en het rijk zijn hierin te vinden. Hoofdstuk 5 biedt het Liniebrede financiële overzicht, zowel wat betreft investering als potentiële dekking, en in het bijzonder het advies in kader van de ILG-programmering. Hoofdstuk 6 tot slot heeft de vorm van een terugblik uit 2020. Na de zware kost in de voorgaande hoofdstukken, laat dit hoofdstuk zien welke concrete toekomstbeelden alle inzet de moeite waard maken.

schema: opbouw uitvoeringsprogramma

Deel 1 Overkoepelend Uitvoeringsprogramma		
Drie uitvoeringsambities (hoofdstuk 2)		
herkenbaar waterlinieprofiel	de hoofden en harten	duurzaam gebruik
Drie strategieën (hoofdstuk 3)		
ruimtelijke strategie	kennis- en communicatiestrategie	economische strategie
Samengevatte programma's (hoofdstuk 4)		
gebiedsgerichte projectenveloppen	rijksenveloppe	liniecommissie en projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie
Investeringsbehoefte en dekking (hoofdstuk 5)		
Terugblik uit 2020 (hoofdstuk 6)		

Deel 2 Uitvoeringsprogramma's van de Liniepartners							
Vecht- streek Noord	Vecht- streek Zuid	Kraag van Utrecht	Rijnauwe n - Vechten	Linieland	Diefdijk en Loevestei n	Rijks- envelopp e	Linie- commissi e

Op de bijgevoegde cd-rom zijn alle uitvoeringsprogramma's als pdf opgenomen.

Dit uitvoeringsprogramma heeft een geldigheidsduur tot 2020. De afronding van de eerste ILG-periode, eind 2013, is een belangrijk ijkmoment, maar ook op andere

momenten zal actualisatie gewenst zijn. Daarbij zal gestuurd worden op doelen. De strategie en de programmering moeten flexibel kunnen inspelen op veranderingen en kansen, al was het maar omdat niet alle onderdelen die nodig zijn voor realisatie in deze fase al volledig zijn uit te werken. Op basis van voortschrijdend inzicht en resultaten in de uitvoeringspraktijk zullen aanpassingen noodzakelijk blijken.

Fysieke investeringsprojecten zijn hoofdzakelijk terug te vinden de uitvoeringsprogramma's van de enveloppecommissies. De activiteiten van de Liniecommissie, het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie en het rijk hebben soms minder het karakter van 'project' en meer dat van 'proces' of 'routine'.

2 Uitvoeringsambities

Het uitvoeringsprogramma vraagt om een samenhangende set van ambities, die uit te werken zijn in uitvoeringsstrategieën en toetsbare criteria of indicatoren. Ze zijn concreter dan de drie conceptuele ambities uit Panorama Krayenhoff: ‘nationale geheugensteun’, ‘megasingel door de deltametropool’ en ‘bijdrage aan waterberging’. Voor een deel is het ook een actualisatie. De waterbergingsopgave lijkt voorsnog beperkter dan aanvankelijk werd gedacht en staat op één lijn met de ambitie om aan andere maatschappelijke opgaven bij te dragen, met name de toekomst van de landbouw, de ruimtebehoefte voor natuur en recreatie en de economische ontwikkeling.

De uitvoeringsambities zijn als volgt geformuleerd:

- 1. Een herkenbaar waterlinieprofiel (versterken van de ruimtelijke ontwikkeling en vormgeving)**
- 2. De Waterlinie in de hoofden en harten (ontwikkelen en profileren van de Waterlinie als een liefhebberslandschap)**
- 3. Duurzaam gebruik (realiseren van maatschappelijk en economisch duurzame bestemmingen voor de Waterlinie).**

Deze ambities sluiten aan bij de kernkwaliteiten die de Nota Ruimte noemt voor het nationaal landschap Nieuwe Hollandse Waterlinie:

- een samenhangend systeem van forten, dijken, kanalen en inundatiekommen;
- een groen en overwegend rustig karakter;
- openheid.

Deze kernkwaliteiten komen vooral terug in de eerstgenoemde ambitie, de versterking van een herkenbaar Waterlinieprofiel. De beide andere ambities zijn voorwaardelijk om de gewenste (landschaps)kwaliteit gedurende lengten van jaren vast te houden.

Alle projecten, georganiseerd in de projectenveloppen of door de Liniecommissie, dragen bij aan minimaal één van deze ambities, maar vaak ook aan meer. De meeste enveloppecommissies hebben hun uitvoeringsplan bovendien voorzien van eigen, gebiedsspecifieke ambities. De (uitgewerkte) ambities bieden een maatstaf om te beoordelen welke bijdrage een project aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie levert, en daarmee voor een kosten-batenafweging vanuit het perspectief van de Waterlinie.

2.1 Een herkenbaar waterlinieprofiel

Motto

“Je gaat het pas zien als je het door hebt” (J. Cruijff)

Doel

De versterking en herkenbaarheid van het landschappelijk Waterlinieprofiel, met de historische objecten die daarin thuis horen, staan centraal in de fysiek-ruimtelijke ontwikkeling. Het profiel bestaat uit de open velden in het oosten, de verdichtingsvelden in het westen en de hoofdverdedigingslijn daar tussenin, met de bijbehorende versterkingen, civieltechnische werken en andere objecten. Een uitzondering vormen de in Panorama Krayenhoff benoemde Liniegezichten. Daar bepalen de historische objecten het profiel. De fysiek-ruimtelijke ontwikkeling bestaat uit een mix van bescherming, herstel en transformatie.

Motivatie

Openheid is een van de meest gewaardeerde en kenmerkende, maar tegelijkertijd meest kwetsbare kwaliteiten van het nationaal landschap Nieuwe Hollandse Waterlinie. De openheid komt het beste naar voren in een contrast met meer verdichte gebieden in het westen, het verdedigde land. Het typerende landschapsprofiel voorziet bovendien in de behoefte om het landschap een culturele identiteit te laten uitdragen. Het besef van een militair en civieltechnisch meesterwerk uit vervlogen tijden draagt daaraan bij, maar ook het behoud van het typisch Hollandse polderlandschap.

Indicatoren voor doelbereik

- openheid in de open velden (inundatievlakten) en schootsvelden
- het contrast aan weerszijden van de hoofdverdedigingslijn
- de samenhang tussen de verschillende elementen van het voormalige verdedigingssysteem
- duurzame bestemming en restauratie van historische objecten.

Regionale verbijzondering

Vechtstreek	open velden zijn veelal agrarische polders met natuurwaarden in en om de plassen, de Vecht als heldere markering hoofdverdedigingslijn, sterk gelaagde cultuurhistorie (middeleeuwse vestingen tot en met twintigste-eeuwse landgoederen)
Omgeving Utrecht	ruimtelijk regime overwegend Liniegezicht (objectgericht), openheid in schootsvelden, weinig inundatievlaktes, hoofdverdedigingslijn met stedelijk profiel
Rivierengebied	open velden overwegend agrarisch, hoofdverdedigingslijn manifest aanwezig, vooral langs de dijken in de enveloppe Diefdijk, samenhang in het systeem relatief goed herkenbaar (Diefdijk, Linieland), Waterlinie domineert cultuurhistorische identiteit (Diefdijk, Linieland)

2.2 De Waterlinie in de hoofden en harten

Motto

“De Waterlinie is een liefhebberslandschap” (H. Vonhoff).

Doel

Het is de bedoeling dat de Waterlinie zich nestelt in de hoofden en harten van iedereen die er mee te maken heeft: bewoners, ondernemers, bezoekers, passanten, beleidsmakers. In het bijzonder moet de Waterlinie uitgroeien tot een populaire bestemming voor toeristisch en recreatief bezoek. De ambitie is om bezoekers dit ‘geheime wapen’, zoals de Waterlinie in de recente marketingcampagne wordt aangeduid, te laten ontdekken (te voet, per fiets of vanaf het water), het te vermarkten voor ondernemers en te benutten voor Linie-eigen evenementen. Dat geeft de historische structuur een actuele betekenis en creëert een breed publiek draagvlak. Een sterke beeldvorming bevordert bovendien andersoortige particuliere initiatieven.

Motivatie

Een breed draagvlak en actuele functies voor de historische structuur zijn onontbeerlijk voor een duurzaam voortbestaan van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Als de Waterlinie weer gaat leven onder verschillende lagen van de bevolking, neemt de maatschappelijke betekenis toe en daarmee ook het weerstandsvermogen tegen ruimtelijke druk van buitenaf.

Indicatoren voor doelbereik

- ontsluiting en toegankelijkheid van objecten en landschappen
- sfeer (ruw, robuust, grootschalig, geheimzinnig, verhalend)
- naamsbekendheid, vertrouwdheid met de Waterlinie
- evenementen en activiteiten
- beschikbaarheid en kwaliteit informatiemateriaal, huisstijl
- bezoek door recreanten en toeristen
- een professioneel kennisloket.

Regionale verbijzondering

Vechtstreek	sterk toeristisch-recreatief profiel door aantrekkelijk landschap en historische attracties (zoals het Muiderslot en de vesting Naarden), veel fiets-, wandel- en vaarroutes, regionale markt, sterke streekidentiteit waar Nieuwe Hollandse Waterlinie slechts één deel van is
Omgeving Utrecht	sterk recreatief profiel door bosrijke omgeving direct nabij de stad Utrecht (Rijnauwen, Amelisweerd e.o.), deels extensief (Kraag van Utrecht), kans op informatiecentrum fort Vechten, veel mogelijkheden voor korte uitstapjes, typische Liniestructuur moeilijk herkenbaar
Rivierengebied	intensief cultureel en recreatief gebruik rond Asperen en in de Vestingdriehoek, verder extensief (wandel- en fietsroutes), in de beeldvorming sterk gekoppeld aan Waterlinie, demonstreren van inundaties mits binnen de gebiedsinrichting mogelijk

2.3 Realiseren van maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik

Motto

“In het oog van de planologische orkaan” (D. Sijmons)

Doel

De Waterlinie kan alleen blijven bestaan als er een functie aan wordt gegeven die nu en in de toekomst een zelfstandige maatschappelijke betekenis heeft. Voor de landschappelijke openheid is en blijft de grondgebonden landbouw de belangrijkste functionele drager, en toerisme en recreatie groeien als drager van de historische structuur. Maar voor een duurzame betekenis is een grotere variëteit aan gebruiksvormen wenselijk, zeker gezien de grote ruimtelijke dynamiek in de omgeving. De Waterlinie is te groot en te complex om afhankelijk te zijn van de landbouw en de vrijetijdseconomie. Natuurontwikkeling en waterberging zijn functies die in belangrijke mate bijdragen aan een duurzame ruimtelijke kwaliteit. Beide worden grotendeels publiek gefinancierd. Een bredere economische basis kan ontstaan door bijvoorbeeld een gevarieerder bedrijfsmatig gebruik van forten of door woningbouw, uiteraard met inachtneming van alle landschappelijke en cultuurhistorische waarden.

Motivatie

De Waterlinie ligt in een sterk verstedelijkte omgeving. Zware planologische programma's spelen zich af in of nabij het gebied: infrastructuur, woningbouw, economische ontwikkeling, groen- en waterprogramma's. De Waterlinie overleeft de orkaan niet vanzelf. Daar is een overtuigende maatschappelijke en economische betekenis voor nodig. Die heeft te maken met de behoefte aan rust en openheid, maar ook met de bijdrage die de Waterlinie levert aan het bruto nationaal product.

Indicatoren voor doelbereik

- economisch gebruik van forten of andere delen van de Waterlinie
- ontwikkeling van de grondgebonden landbouw
- waterberging en ruimte voor waterkwaliteit in inundatiegebieden
- natuurontwikkeling
- woongelegenheid in forten of elders in de Waterlinie.

Regionale verbijzondering

Vechtstreek	stedelijke invloed, kansen op landgoedachtige ontwikkeling, bijdrage aan leefmilieu en vestigingskwaliteit Noordvleugel, waterproblematiek in laaggelegen veengebieden en droogmakerijen beïnvloedt landbouw
Omgeving Utrecht	stedelijke invloed en deels grootschalig stedelijk gebruik, bijdrage aan leefmilieu en vestigingskwaliteit Utrecht e.o., stadsregionale markt.
Rivierengebied	relatief grootschalige landbouw, gering stedelijk gebruik (m.u.v. omgeving Gorinchem), culturele functies bij Asperen

3 Uitvoeringsstrategie

Om de gestelde ambities te realiseren wordt een aantal hoofdstrategieën onderscheiden. Deze zijn Liniebreed van toepassing, dat wil zeggen voor de Liniecommissie, de enveloppecommissies en de afzonderlijke partners. De strategieën kunnen in de projectenveloppen nader worden ingekleurd en afgestemd op de regio-specifieke situatie, maar ze moeten wel herkenbaar zijn. De rol van de Liniecommissie verschilt per strategie, maar is in alle gevallen afgeleid van de volgende hoofdrollen: het sturen op juiste en tijdige doelrealisatie in de projectenveloppen en het zelf activiteiten ondernemen bij enveloppe-overstijgende onderwerpen.

De uitvoeringsstrategie bestaat uit drie onderdelen:

1. **de ruimtelijke strategie**
2. **de kennis- en communicatiestrategie**
3. **de economische strategie.**

De strategieën zijn niet één op één verbonden met de uitvoeringsambities. Iedere ambitie vereist de inzet van alle strategieën, hoewel niet in gelijke mate.

3.1 *Ruimtelijke strategie*

Het linieperspectief Panorama Krayenhoff is tot stand gekomen in de periode tussen de (nooit vastgestelde) Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening en de uiteindelijke Nota Ruimte. Deze periode markeert in de nationale ruimtelijke ordening het omslagpunt van vooral toelatingsplanologie naar een combinatie van toelatings- en ontwikkelingsplanologie.

Vertrekpunten voor het bepalen van de ruimtelijke strategie vormen de Nota Ruimte en de Belvedere-gedachte “behoud door ontwikkeling”. Voor zover de Waterlinie niet overlapt met het Groene Hart, is het generieke beleid voor woningbouw en bedrijven in nationale landschappen niet van toepassing. Dat betekent dat bouwen voor meer dan de opvang van de natuurlijke bevolkingsgroei (‘migratiesaldo-nul’) of de aanwezige bedrijvigheid in principe is toegestaan, als hiermee de ruimtelijke kwaliteit wordt ontwikkeld en verbeterd. De Belvedere-gedachte stimuleert het koppelen van te behouden erfgoed aan actuele ruimtelijke ontwikkelingsopgaven.

Toelatings- en ontwikkelingsplanologie staan niet als twee onderscheiden koersen tegenover elkaar. De Waterlinie vraagt juist een mix van beide. Historisch gezien kan ook gesteld worden dat de Waterlinie het resultaat is van toelatings- en ontwikkelingsplanologie (al werd dat toen niet zo genoemd). In veel gebieden heerste een streng gebods- en verbodsregime, verbonden aan de militaire functie van de Waterlinie. Tegelijkertijd werd het militaire systeem continu doorontwikkeld en in verband gebracht met andere vormen van ruimtegebruik en de ontwikkelingen daarin.

In Panorama Krayenhoff worden drie ruimtelijke regimes onderscheiden: de open velden, de Liniegezichten en de verdichtingsvelden. De eerste twee mikken sterk op toelatingsplanologie. Het behoud van aanwezige waarden staat centraal en indien nodig worden deze in een gebiedsgericht ontwikkelingsbeleid versterkt. Verdichtingsvelden hebben vanuit hun aard een groter ontwikkelingsaccent. Hier zijn ruimtelijke ingrepen wenselijk (groen of stedelijk van karakter) die een dichter landschapsbeeld opleveren. Met de introductie van samenhangende projectenveloppen is een aanzet voor een ontwikkelingsgericht uitvoeringsprogramma gegeven. Bepalend voor de te formuleren gebiedsgerichte strategie is in alle gevallen de confrontatie van de Nieuwe Hollandse Waterlinie met de (autonome) opgaven in een gebied.

Transformatiegebieden

Binnen de begrenzing van het nationaal landschap Nieuwe Hollandse Waterlinie bevindt zich een aantal gebieden met veel ruimtedruk en complexe opgaven. In vrijwel al deze gevallen ligt er een grootschalige transformatieopgave. De urgentie, aanleidingen en samenwerkingspartners kunnen zeer divers zijn. Toelatingsplanologie biedt hier geen passend antwoord. Op deze plaatsen kan integrale gebiedsontwikkeling tot oplossingen leiden.

In integrale gebiedsontwikkelingsprocessen zijn er vooraf weinig zekerheden over de manier waarop de Waterlinie zich ruimtelijk zal manifesteren. Het streven is om de Waterlinie in te zetten als ordenend of structurerend principe. Het gaat dan in eerste instantie om een goede procesmatige aanpak, het kennen van de eigen doelen en de flexibiliteit en het lef om de eigen doelen met die van anderen te verbinden. De planologische regimes en de andere doelen van Panorama Krayenhoff zijn daarbij voor de Liniecommissie het uitgangspunt.

Op dit moment onderscheidt de Liniecommissie de volgende transformatiegebieden:

1. De Bloemendalerpolder (i.r.t. de woningbouwopgave)
2. Vechtstreek-Noord - Naardermeer (i.r.t. infrastructuur)
3. Noordrand Utrecht (i.r.t. randweg Utrecht en de omgeving van Ruigenhoek)
4. Fort Vechten (nationaal Liniecentrum)
5. Laagraven (tussen Houten en Utrecht)
6. Eiland van Schalkwijk, in het bijzonder het ensemble Honswijk-Everdingen
7. Culemborg-West (i.r.t. het BIRK-programma)
8. Lingekwartier (gebied rondom de forten Asperen en Nieuwe Steeg)
9. Gorinchem-Oost (i.r.t. de uitbreiding Hoog Dalem)
10. Munnikenland (i.r.t. Ruimte voor de Rivier)

Deze lijst kan in de tijd veranderen. In overleg tussen Liniecommissie en enveloppecommissie kunnen er gebieden aan toegevoegd worden of van verwijderd worden. Zo kan uitwerking van de verdichtingsopgave in Panorama Krayenhoff leiden tot de aanwijzing van de betreffende gebieden als transformatiegebied.

In de planprocessen en de uitvoeringsprojecten voor deze transformatiegebieden moet de Nieuwe Hollandse Waterlinie een stabiele en evenwichtige positie hebben. Dat vereist commitment in de hele overheidskolom: rijk, provincie en gemeente, en daarmee actieve inzet via de Liniecommissie en de enveloppecommissies. De gebiedsgerichte uitwerkingen in de projectenveloppen bieden, samen met Panorama Krayenhoff, het kader van waaruit dit commitment verkregen kan worden. Samenwerkingsafspraken met marktpartijen worden op enveloppeniveau gemaakt. Om als gezamenlijke overheden een stevige rol te spelen, kunnen naast commitment op de aanpak en op de doelen ook strategische grondposities van belang zijn. Inzet van de mogelijkheden die het Gemeenschappelijk Ontwikkelingsbedrijf van het rijk biedt, zal deze strategie versterken.

De Liniecommissie zal in deze transformatiegebieden, in nauw overleg met de enveloppecommissies, de belangen van de Waterlinie behartigen, het commitment in de overheidskolom bevorderen en het proces om tot een gebiedsontwikkeling te komen actief ondersteunen met personele en instrumentele inzet.

Toelatingsplanologie in open velden en liniegezichten

De ruimtelijke strategie in de open velden en liniegezichten buiten de hoogdynamische transformatiegebieden is 'nee, tenzij'. Ruimtelijke ontwikkelingen worden in principe niet toegelaten, tenzij ze de waarden van de Nieuwe Hollandse Waterlinie onaangetaast laten of zelfs versterken. De te beschermen, herstellen en versterken kwaliteiten staan in het nationaal landschap voorop, met het accent op de kernkwaliteiten volgens de Nota Ruimte: openheid, rust en samenhang. Die kwaliteiten zijn schaars in dit deel van Nederland. Een stringent beschermings- en handhavingsbeleid, binnen de gebiedsbegrenzing conform de Belvedere-contour, is een gepaste ruimtelijke strategie. Dat brengt duidelijkheid en planologische rust in het gebied. Toelatingsplanologie en een actieve inzet van de daarbij horende instrumenten en middelen dienen daaraan bij te dragen. Er kunnen twee aanleidingen zijn om van deze hoofdlijn af te wijken: als de autonome ontwikkeling om een ander antwoord vanuit de Waterlinie vraagt, of als de doelen vanuit de Waterlinie niet via het toelatingsregime te realiseren zijn.

Dat deze planologische strategie in het verleden niet altijd succesvol is geweest, wil niet zeggen dat succes ook in de toekomst onmogelijk is. Wel dienen alle partners de rug recht te houden, gesteund door onder meer de nieuwe Wet ruimtelijke ordening. Binnen deze strategie past het actief uitvoeren van een programma gericht op de behoud en herstel van de aanwezige waarden. Activiteiten die hiervoor worden verricht zijn:

- monumentale onderdelen onderbrengen onder de beschermde stads- en dorpsgezichten volgens de Monumentenwet c.a.
- stimuleren van een uniforme doorwerking in streek- en bestemmingsplannen, de Liniecommissie stimuleert het opstellen van een (model) bestemmingsplan
- pilots starten van toepassingsmogelijkheden die volgen uit de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (en de Grondexploitatiewet)

- complexe vraagstukken vanuit huidige wet- en regelgeving passend proberen krijgen in de uitvoering van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, bijvoorbeeld een Liniebreed protocol over het omgaan met vleermuizen in forten (als invulling van de Flora- en Faunawet).

De verhouding tussen toelating en ontwikkeling wordt in de uitvoeringsprogramma's van de projectenveloppen concreet ingevuld. De rijksenveloppe biedt ondersteuning met instrumenten en middelen. De afzonderlijke partners in de Liniecommissie en enveloppecommissies passen de juridische instrumenten ter bescherming van openheid, natuur, monumenten of andere waarden toe.

In de enveloppeprogramma's worden de begrenzing, de planologische doorwerking en de inrichtings- en herstelprojecten opgenomen.

De Liniecommissie bewaakt het toepassen door de partners van de Belvederegrens en de planologische regimes. Ook ziet de Liniecommissie tot op de procedurele vastlegging van de grens voor mei 2007 (zoals tussen Rijk en provincies is afgesproken) en de inzet van de juiste instrumenten.

3.2 Kennis- en communicatiestrategie

De strategie rond kennis en communicatie dient ter versterking van het maatschappelijk bewustzijn rond de Waterlinie, zowel bij professionals als bij het grote publiek. De strategie is van groot belang om alle betrokkenen enthousiast te maken voor de Waterlinie en in staat te stellen om er optimaal van te genieten of aan bij te dragen. Kennis is bovendien een voorwaarde voor goede kwaliteit. Kennis en communicatie vormen een voedingsbodem voor vervolgactiviteiten en dienen door alle verantwoordelijken actief ingezet te worden.

Doorontwikkeling van communicatie- en marketingstrategie en producten

Informatieverstrekking aan en kennisuitwisseling met de doelgroepen verdienen blijvend de aandacht. Instrumenten daarvoor zijn bijvoorbeeld kennismanagement, marketing en monitoring. Er is de laatste jaren veel onderzoek naar de Waterlinie gedaan en het brede publiek wordt bereikt met de marketingcampagne *Het geheime wapen van Nederland*. In een aantal projectenveloppen gaat de aandacht uit naar de manier waarop toeristische bezoekers worden geïnformeerd over de geschiedenis en de huidige mogelijkheden van de Waterlinie. Het aanbod aan uitingsmiddelen voor kennis en communicatie richt zich daarmee sterk op bewoners, recreanten en toeristen. Er is een aanvullend aanbod nodig om ook anderen te bereiken, zoals scholieren en studenten, professionals in het publieke en het private domein, in het bijzonder recreatie-ondernemers. Daarbij valt te denken aan manifestaties, onderwijsprogramma's, educatieve middelen en kunstwerken.

De Liniecommissie is verantwoordelijk voor de continuering en verbreding van de Liniebrede en in de projectenveloppen toe te passen communicatie en marketing, en voor de eenheid in de presentatie van de Waterlinie.

Zij zorgt voor een uniforme stijl en voor gemeenschappelijke presentatiemiddelen en fungeert als loket voor alle communicatie en marketing op enveloppeniveau. De enveloppecommissies zetten de ontwikkelde producten maximaal in en dragen (samen met regionale en lokale partijen) bij aan de ontwikkeling van producten. De communicatie in de regio rondom uitvoeringsprojecten wordt door de enveloppecommissies verzorgd.

Inzet van lokaal potentieel en marktpartijen

De werkelijke dragers van de Waterlinie op de lange termijn zijn burgers, ondernemers, eigenaren, beheerders en enthousiaste professionals in de advies- en ontwerpwereld en bij de overheid. Gezamenlijk vormen zij een enorm potentieel, dat zich vooral op lokaal niveau bevindt. Dat potentieel moet maximaal tot zijn recht kunnen komen. Dat vraagt om een open en veelzijdige communicatie die de Waterlinie bij een brede doelgroep tot leven brengt, goede voorbeelden voluit in de etalage zet en mogelijke initiatiefnemers actief uitnodigt. Het vraagt ook om een flexibele overheid die goede initiatieven ruimhartig kan ontvangen en ondersteunen, ook door vlot relatief geringe stimuleringsbijdragen toe te kennen. Een bijzonder aandachtspunt is het betrekken van burgers bij de uitvoering. De Liniecommissie zal hiervoor nieuwe experimenten opzetten voor burgerparticipatie.

De Liniecommissie zal met behulp van de enveloppecommissies zich inspannen om het lokaal potentieel maximaal te benutten.

Kennismanagement

Voor het voorbereiden en uitvoeren van projecten is kennis nodig, soms specifiek en gebiedsgericht, soms algemener van aard. Tijdens de uitvoeringsfase breidt de behoefte aan kennis zich uit naar een lager schaalniveau en komen er nieuwe gebruikers in beeld, professioneel betrokkenen die helpen om de visie van de Waterlinie te vertalen in 'steen en hout'. Het bundelen en ontsluiten van de kennis, het uitwisselen ervan en het vergaren van nieuwe kennis door onderzoek blijven noodzakelijk. Dat bevordert de efficiëntie en daarmee het tempo en de kwaliteit van de uitvoering. De Liniecommissie onderscheidt zeven relevante kennisdomeinen: historische kennis, beleidsuitvoering, beheer, nieuwe functies, ontwerp en kwaliteit, procesarchitectuur en kennis over het project Nieuwe Hollandse Waterlinie zelf.

Voor zover de kennis algemeen toepasbaar is voor de hele Waterlinie of grote delen, zal de Liniecommissie de kennis bundelen en ontsluiten. Specifieke kennis voor enveloppen of projecten worden door de enveloppecommissies verzameld en beschikbaar gesteld.

3.3 Economische strategie

Een duurzame benutting dient zoveel mogelijk gekoppeld te worden aan een sterk economisch gebruik. Om ondernemers aan te spreken is een andere aanpak nodig dan voor publieke investeringen in bijvoorbeeld water en natuur. Behoud door ontwikkeling, het nationale credo van het beleid voor cultuurhistorie en ruimtelijke ordening, gaat ook voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie op.

Vaststellen en faciliteren van de duurzame dragers

Landbouw, natuur, water en vrijetijdseconomie zijn de meest voor de hand liggende dragers van het Linielandschap. Indien nodig zal worden gezocht naar een Liniebrede ondersteuning van deze dragers. Zo kan de landbouw plaatselijk ondersteuning nodig hebben, bijvoorbeeld in de vorm van plattelandsverbreding, een grondbank of planologische bescherming. Veranderingen in het gebruik of versterking van bestaand gebruik worden in principe geregeld in de projectenveloppen.

Het stimuleren van duurzame economische dragers is een gezamenlijke verantwoordelijkheid en zal actief worden benaderd. De Liniecommissie ziet daar vanuit haar opdrachtgeversrol op toe. De Liniecommissie zal ook actief bijdragen aan verandering of versterking van het gebruik, als de opgave de spankracht van een enveloppecommissie te boven gaat.

Regisseren duurzame benutting van forten

Om een duurzame benutting te bevorderen zijn twee maatregelen wenselijk. Ten eerste kunnen forten (en andere verdedigingswerken) beter geschikt gemaakt worden voor het gebruik door ondernemers. De samenwerkende partijen zullen de Waterlinie in die zin ondernemingsrijp maken. Ten tweede is in de lijn van de informatievoorziening en marketing meer mogelijk. De Waterlinie biedt unieke, maar niet altijd bekende vestigingskansen. Specifiek op ondernemers en ontwikkelaars gerichte informatie kan de kennis daarover vergroten.

Panorama Krayenhoff geeft met de 'fortenkoersen' indicaties voor het gebruik van forten. In de projectenveloppen worden deze geconcretiseerd. Invulling met de juiste functies kan, los van de marktpotenties van de locatie, ook onderlinge afstemming vragen. De Liniecommissie neemt hierin een regisserende rol.

Met het oog op een voldoende spreiding van gebruiksvormen, vraagt de Liniecommissie de enveloppecommissies om plannen voor verandering van het gebruik ter advies aan de Liniecommissie voor te leggen. De Liniecommissie zal hier een actief beleid voor ontwikkelen.

4 Samengevatte programma's

Dit hoofdstuk is de samenvatting van alle geprogrammeerde activiteiten en de daaraan verbonden investeringsopgave. Deze volgen in de eerste plaats uit de zeven enveloppeprogramma's en de rijksenveloppe. Als laatste volgt het programma van de Liniecommissie en haar ambtelijke ondersteuning in het projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie. Voor alle plannen geldt dat de projectenlijst dynamisch is en daarmee een actueel beeld geeft van de huidige planning. De plannen zelf zijn terug te vinden op de bijgevoegde cd-rom.

4.1 Vechtstreek-Noord

Positionering

De Vechtstreek-Noord wordt gekarakteriseerd als een rustig en groen gebied, gelegen in een drukbevolkte regio. De Nieuwe Hollandse Waterlinie overlapt hier gedeeltelijk met de Stelling van Amsterdam. Mede dankzij de combinatie met belangrijke natuurgebieden leent het gebied zich uitstekend voor activiteiten als wandelen en fietsen. Er is veel toeristisch-recreatief aanbod, waaronder vaarwater.

Doelstellingen en strategie

In aanvulling op de uitvoeringsambities die in dit overkoepelende uitvoeringsprogramma zijn geformuleerd, legt Vechtstreek-Noord in de uitvoeringsstrategie de nadruk op concrete projecten, het behoud van het cultuurhistorisch en landschappelijk waardevol gebied en de intensieve gebruiksmogelijkheden en beleefbaarheid. De programma's voor de Waterlinie en de Stelling van Amsterdam trekken samen op. Als grootste bedreiging voor beide linies beschouwt de enveloppecommissie het vergroten van de capaciteit van rijkswegen tussen Schiphol, Amsterdam en Almere. In alle varianten wordt de Vecht als hoofdverdedigingslijn belast. De commissie spreekt een voorkeur uit voor de stroomlijnvariant met een aqua-ecoduct bij Muiden, waarmee de Vecht weer vrij komt te liggen. Met de 'Groene Uitweg' ligt er een integraal gebiedsprogramma dat beoogt de kwaliteit van het gebied als groene buffer zodanig te versterken dat deze robuust genoeg is om ruimte te bieden aan nieuwe infrastructuur.

Projecten

De twintig projecten uit de enveloppe Vechtstreek-Noord zijn vrijwel allemaal gekoppeld aan het fysiek herstellen van het Waterlinieprofiel, met een accent op restauratie, herbestemming en beheer van de forten. Vijf projecten hangen direct samen met grote (infrastructurele) projecten, zoals het ecoduct onder de Vecht. Deze projecten zijn ook opgenomen in de Groene Uitweg.

Investeringsopgave

De investeringsraming voor de periode 2007–2013 bedraagt 18 miljoen euro. Daarnaast is er circa 30 miljoen euro nodig voor herstel van de vesting Naarden (via de Rijksdienst voor de Monumentenzorg) en tussen de 150 en 250 miljoen voor het

ecoduct onder de Vecht. Er ligt een claim vanuit de Groene Uitweg bij het rijk van 236 miljoen, waarvan circa 10 miljoen euro direct ten goede komt aan de projectenveloppe Vechtstreek-Noord. Ook de andere maatregelen uit dit programma kunnen een positief effect hebben op de Waterliniedoelen en –ambities. De investeringsraming voor de Groene Uitweg kan dus worden beschouwd als een investeringsraming in bredere zin.

4.2 Vechtstreek-Zuid

Positionering

Een streek waarin geheel verschillende historische lagen en landschappelijke waarden op een bijzondere wijze in elkaar grijpen – dat is het beeld waar de enveloppecommissie Vechtstreek-Zuid naartoe werkt. Naast de Waterlinie zijn die historische lagen te vinden in de vervening, de eeuwenoude verkavelingen en de buitenplaatsen langs de Vecht. In het gebied is veel ruimte voor ontspanning, rust, landschaps- en natuurbeleving. De grote dynamiek vindt plaats in de steden eromheen.

Doelstellingen en strategie

De enveloppecommissie heeft vier ambities vastgesteld: behoud, veiligheid en herstel van aanwezige waarden, het vergroten van de beleefbaarheid, het vergroten van de toegankelijkheid en het vergroten van de maatschappelijke, ecologische en economische toekomstwaarde van het Liniegebied. De drie uitvoeringsambities uit het overkoepelende uitvoeringsprogramma zijn hierin terug te vinden. Gedeputeerde Staten van Utrecht hebben besloten om een integrale visie voor de Vecht op te stellen. Hierin komen thema's als ecologische en recreatieve structuren, economische activiteit, bouwen en cultuurhistorie samen. De gebiedsaanpak voor de Waterlinie wordt beschouwd als een sectoraal belang binnen de integrale afwegingen in de Vechtvisie. Hiermee wijkt de enveloppecommissie af van de beoogde integrerende rol van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De uitvoering van de ambities voor de Waterlinie is zoveel mogelijk projectmatig georganiseerd.

Projecten

De enveloppe omvat op dit moment 35 projecten. Naast projecten gericht op het herstel van objecten is er veel aandacht voor routes. Ook zijn er relatief veel projecten die betrekking hebben op marketing en informatie (waaronder onderwijsvoorzieningen en een televisieserie). Een deel van de projecten legt het verband met andere gebiedsprogramma's: het uitvoeringsprogramma De Groene Uitweg en het ontwikkelingsprogramma voor het Groene Hart.

Investeringsopgave

Alle projecten tezamen leiden tot een investeringsopgave van ongeveer 14 miljoen euro. Het accent ligt op het behoud en veiligstelling van de objecten (7,6 miljoen) en toegankelijker en bekender maken van de Waterlinie, waarbij de grootste investering plaatsvindt in het fietspadennetwerk (in totaal circa 4 miljoen). Het

programma bevat een aantal opvallende onderdelen: het maken van een regionale televisieserie (die inmiddels wordt gemaakt), een landschapsfonds en geld voor strategische grondaankopen.

4.3 Kraag van Utrecht

Positionering

De Kraag van Utrecht is een typische stadsrand. De enveloppecommissie ziet voor dit gebied een belangrijke functie in het stedelijk netwerk van Utrecht, De Bilt, Bunnik en Houten. Kenmerkend is de spanning tussen stad en land: de dynamiek van de stad Utrecht en de rust van de Vechtvlakten zijn duidelijk voelbaar. Het gebied staat echter onder grote ruimtelijke druk. Hierdoor dreigt versnippering van het Linielandschap. Dit kan worden tegengegaan door het gebied bruikbaar en toegankelijker te maken. Het verborgen karakter van de Waterlinie is hiervoor een belangrijk gegeven: het nodigt uit het landschap te ontdekken, te beleven en te herkennen.

Doelstellingen en strategie

De enveloppecommissie Kraag van Utrecht hanteert een vergelijkbare set ambities als de commissie voor Vechtstreek-Zuid: behoud, veiligheid en herstel van aanwezige waarden, het vergroten van de beleefbaarheid, het vergroten van de toegankelijkheid en het vergroten van de maatschappelijke betekenis. Deze ambities zijn nauw verbonden met de basisgedachte 'behoud door ontwikkeling', die de enveloppecommissie ondersteunt. Achter de projectenagenda ligt een gebiedsvisie die onderscheid maakt tussen de opgave in het stedelijk gebied en in het landelijk gebied. In het landelijk gebied staat landschappelijke kwaliteit in samenhang met de Linie-elementen voorop. In het stedelijk gebied zijn het de oude accessen die de Waterlinie beleefbaar maken. De verbinding tussen beide gebieden wordt bevorderd door het bieden van uitlooptmogelijkheden ('Linieommetjes'). Daarnaast wordt de Waterlinie ingezet als een belangrijk onderdeel van duurzaam waterbeheer rondom Utrecht.

Projecten

De projectenatlas omvat op dit moment ruim veertig projecten, met het accent op restauratie van Linie-elementen en het veiligstellen van open schootvelden. Daarnaast is een groot aantal projecten geformuleerd, gericht op het vergroten van de beleefbaarheid en de toegankelijkheid van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Investeringsopgave

De totale investeringsopgave komt uit op 51,9 miljoen. Daarvan is bijna 25 miljoen bedoeld voor het fysieke herstel van het Waterlinieprofiel (inclusief de restauratie van objecten en het veilig stellen van schootvelden). Daarnaast is er 5 miljoen geraamd voor inrichting van forten en 20 miljoen voor het uitbreiden en versterken van het recreatieve routenet.

4.4 Rijnauwen-Vechten

Positionering

Vanwege de landschappelijke variatie omschrijft de enveloppecommissie Rijnauwen-Vechten als 'Tuin van Utrecht'. Het gebied staat echter onder druk door de stedelijke dichtheid eromheen en de behoefte aan ruimte voor woningbouw, bedrijvigheid, infrastructuur en recreatie. Om de landschappelijke kwaliteit te behouden, moet het gebied toegankelijker en beter beleefbaar worden gemaakt. Het moet ontdekt kunnen worden en zijn geheime prijs kunnen geven. Dat kan leiden tot een toegenomen maatschappelijke waardering en daardoor publieke en private partijen aanmoedigen om verder te investeren in het gebied.

Doelstellingen en strategie

Rijnauwen-Vechten hanteert vergelijkbare ambities als Vechtstreek Zuid: behoud, veiligheid en herstel van aanwezige waarden, het vergroten van de beleefbaarheid, het vergroten van de toegankelijkheid en het vergroten van de maatschappelijke betekenis van het liniegebied. De drie uitvoeringsambities uit het overkoepelende uitvoeringsprogramma zijn hierin terug te vinden. Achter de projectenagenda ligt een gebiedsvisie: ten noorden van de A12 de recreatieve druk verminderen ten gunste van het zuidelijke deel van de enveloppe, het openhouden van het schootsveld van Fort Vechten (mogelijk bedreigd door studies naar een nieuwe aansluiting van de A12 op Houten en Bunnik en verstedelijking in Bunnik-Zuid), bosontwikkeling bij Nieuw-Wulven combineren met waterberging en in het zuidwestelijke gedeelte tussen Utrecht en Nieuwegein kansen benutten en verrommeling voorkomen.

Projecten

De projectenatlas omvat op dit moment dertig projecten. Er ligt een relatief groot accent op investeringen in recreatieve routes en andere verkeersvoorzieningen, in lijn met de gebiedspositionering in deze enveloppe.

Investeringsopgave

De totale investeringsopgave komt uit op 47,5 miljoen. Daarvan is 8 miljoen bedoeld voor het fysieke herstel van het Waterlinieprofiel (inclusief de restauratie van objecten). Verder is de ontsluiting van het gebied voor de auto (vanaf de A12) en het langzame verkeer en het opheffen van barrières een belangrijke post (7 miljoen). Voor functieverbreiding en economisch duurzame benutting is wel aandacht, maar wordt nog weinig geld gevraagd (0,4 miljoen). Een groot gedeelte van de claim is bedoeld voor de realisatie van een nationaal Liniecentrum op fort Vechten (23 miljoen). De ambitie is om dit te realiseren via publiek-private samenwerking.

4.5 Linieland

Positionering

Linieland bevat een aantal zeer gave en waardevolle stukken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, stelt de enveloppecommissie in navolging van Panorama Krayenhoff. Maar veel verkeert in slechte staat, gaat schuil achter begroeiing en is nauwelijks toegankelijk voor recreanten. De drie gebiedsdelen (Laagraven, Nieuwegein-Oost en het Eiland van Schalkwijk) hebben een verschillend karakter. Laagraven is aan alle kanten begrensd door stedelijke bebouwing en heeft potenties voor een parkachtig karakter. In Nieuwegein-Oost is het bedrijvenpark Het Klooster in ontwikkeling. In het ontwerp wordt dit geïntegreerd met het Landschapsplan Kloosterlinie. Het Eiland van Schalkwijk staat onder ruimtelijke druk door ideeën over verstedelijking na 2015. Het is echter een van de gaafste delen van de Waterlinie. Er ligt dus een noodzaak om duidelijke keuzes te maken en actief te investeren in de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de groene kwaliteiten van het gebied.

Doelstellingen en strategie

De enveloppe Linieland wordt aangepakt als integrale gebiedsontwikkeling. Zo'n offensieve strategie is volgens de enveloppecommissie nodig om juist in de stedelijke invloedssfeer zaken als natuur, groen en behoud van cultuurhistorie te realiseren. Alleen als publieke en private partijen elkaar kunnen vinden in een gezamenlijk toekomstperspectief en een gezamenlijke uitvoeringsstrategie is een actieve kwaliteitsimpuls voor het landschap kansrijk. Het enveloppeprogramma krijgt daarom relatief sterk het karakter van een gebiedsvisie. Dat stelt hoge eisen aan het proces waarmee dit enveloppeprogramma wordt opgesteld. Het perspectief en de strategie zijn nog niet voltooid. De gebiedsvisie geeft een antwoord op mogelijke plannen voor Schalkstad, grootschalige verstedelijking ten zuiden van Houten die zich moeilijk verhoudt tot het perspectief dat Panorama Krayenhoff schetst.

Projecten

Vooruitlopend op het vaststellen van de gebiedsvisie en het opzetten van een gebiedsontwikkeling is in kader van de ILG een projectenlijst opgesteld. Accent ligt op herstel en transformatie van de objecten, met centraal hierin de forten Honswijk en Everdingen. Verder is er veel aandacht voor routes en verbindingen, met onder meer een brug over het Amsterdam-Rijnkanaal bij de Plofsluis. De realisatie van de robuuste ecologische verbindingzone is een belangrijk programma voor Linieland om de doelen te realiseren.

Investeringsopgave

Hoewel de gebiedsvisie nog niet is afgerond, is er al wel een ILG-claim ingediend. Deze is gekoppeld aan de ecologische hoofdstructuur. Hier wordt voor de ILG-periode 2007-2013 51 miljoen euro geclaimd, waarvan een deel (circa 21 miljoen) onder de categorie Natuur. Strategische grondaankoop maakt hier deel van uit. Daarnaast is circa 30 miljoen nodig voor investeringen in objecten, structuren en verbindingen. Voor de ILG-periode 2014-2020 bedraagt de investeringsraming 45 miljoen euro.

4.6 *Diefdijk en Loevestein*

De projectenveloppen Diefdijk en Loevestein liggen in de provincies Gelderland, Noord-Brabant en Zuid-Holland. Deze provincies werken samen in het Pact van Loevestein. De beide projectenveloppen zijn daarom gecombineerd in één programmaplan.

Positionering

In het open en weinig verstedelijkte gebied rond de Diefdijk manifesteert de Nieuwe Hollandse Waterlinie zich als een systeem. De Waterlinie is hier herkenbaar als een samenhangend geheel van landschappelijke onderdelen en specifieke militaire elementen. In het bijzonder is de hoofdverdedigingslijn goed waar te nemen. Deze neemt hier de vorm aan van een vijftien kilometer lange dijk, voorzien van sluizen, forten, kazematten en groepsschuilplaatsen.

De enveloppe Loevestein bevindt zich midden in het rivierengebied. Dat brengt een grote verscheidenheid aan Linie-elementen met zich mee: vestingsteden, een vesting met kasteel, forten, dijken, inlaatsluizen en nog open inundatiegebieden. De toekomstige ontwikkeling van het gebied hangt sterk samen met de bescherming tegen overstromingen ('Ruimte voor de Rivier'). De Vestingdriehoek Gorinchem-Woudrichem-Loevestein/Vuren is het toeristisch-recreatieve hart van het gebied. De aansluiting met Diefdijk en de zuidelijk gelegen forten is echter zeer zwak, vooral doordat de hoofdverdedigingslijn in grote delen van dit gebied niet zichtbaar is.

Doelstellingen en strategie

De doelen voor Diefdijk laten zich samenvatten in vier streefbeelden: duurzaam veiligstellen van forten met hun schootvelden en inundatiegebieden, het toevoegen van economische en publieke functies, het beleefbaar maken van de samenhang door openbare toegankelijkheid en uitbreiding van recreatieve netwerken, en het versterken van de openheid, onder meer door natuurontwikkeling en vernatting.

Het streefbeeld voor Loevestein haakt aan bij een aantal andere processen in dit gebied. Vanuit de Waterlinie zelf is een betere verbinding van de Vestingdriehoek naar de noordelijke en zuidelijke delen van de Waterlinie gewenst. Een aanzienlijk aantal elementen dient gerestaureerd te worden en in een aantal gevallen een duurzame exploitatie te krijgen. Daarnaast moeten stedelijke ontwikkelingen en de aanleg van infrastructuur benut worden voor versterking van de Waterlinie en dient de Waterlinie op zijn beurt bij nieuwe projecten een kwaliteit aan de leefomgeving toe te voegen. Groenprojecten (de robuuste ecologische verbindingzone en landgoederen) en het waterprogramma (Ruimte voor de Rivier, waterberging) kunnen het Liniebeeld versterken.

Deze streefbeelden leiden tot een doelenboom, waar alle projecten uit beide projectenveloppen aan opgehangen zijn. De centrale missie is 'De Waterlinie als samenhangend systeem, beleefd in een duurzame omgeving'. Het verband met de

uitvoeringsambities uit het overkoepelend uitvoeringsprogramma en de doelen van het ILG is in het programmaplan expliciet aangegeven.

Projecten

De twee projectenveloppen samen omvatten 74 projecten. Daarvan dragen er 17 bij aan het doel 'Duurzaam open inundatievlakten en schootsvelden', 31 aan het doel 'Waterlinie-elementen behouden en ontwikkeld', 5 aan 'Hoofdverdedigingslijn zichtbaar' en 21 aan 'Waterlinie beleefbaar'. Voor de uitvoering is een uitgebreid programmamanagement opgezet, met aandacht voor geldbeheersing, kwaliteitsbeheersing, organisatie, informatiebeheersing, communicatie en risico's.

Investeringsopgave

De gezamenlijke claim voor de eerste fase, waaronder 33 projecten vallen, bedraagt circa 26 miljoen euro (waarbij drie projecten als pm-post niet zijn meegerekend). Een aantal projecten ontvangt de financiering via andere bronnen, met name het Brabantse PMJP. Vooral voor de basisrestauratie van forten en een duurzaam gebruik ervan zijn relatief grote bedragen nodig.

4.7 Rijksenveloppe

De rijksenveloppe geeft een overzicht van de rollen van het rijk en de instrumenten die het rijk gebruikt dan wel beschikbaar stelt, zo mogelijk gespecificeerd naar de vijf departementen die participeren in de Liniecommissie (LNV, VROM, V&W, OCW en Defensie). De rijksenveloppe bevestigt het engagement van het rijk en benoemt 26 relevante rijksinstrumenten. Voor een deel gaat het om instrumenten die op verzoek van provincies of de Liniecommissie worden ingezet, en voor een deel zijn het instrumenten waarbij het rijk zelf het initiatief heeft. Ze zijn ingedeeld naar zes ambities waar het rijk bij de ontwikkeling van de Nieuwe Hollandse Waterlinie voor staat:

- samenhang
- integrale gebiedsontwikkeling
- cultuurhistorische waarden
- investeren
- kwaliteit
- innovatie en kennisontwikkeling.

4.8 Liniecommissie

Het activiteitenprogramma van de Liniecommissie gaat in op de activiteiten die de Liniecommissie (en daarmee het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie) zelf zal ontplooiën. De nadruk ligt op het verwezenlijken van de ambities uit hoofdstuk 2 en het uitvoeren van de strategieën uit hoofdstuk 3 van dit uitvoeringsprogramma. Het betreft het centrale, Liniebrede niveau. De meeste activiteiten ondersteunen twee of drie ambities en uitvoeringsstrategieën. Ze zijn ingedeeld naar de drie strategieën.

Ruimtelijke strategie

De Liniecommissie:

- is en blijft via Gedeputeerde Staten opdrachtgever voor de uitvoeringsprogramma's van de projectenveloppen
- behartigt de belangen van de Waterlinie als autonome ontwikkelingen extra bestuurskracht noodzakelijk maken
- ondersteunt het creëren van eenheid in de gehele bestuurlijke kolom voor een afgebakend aantal transformatiegebieden
- zal in de transformatiegebieden de gebiedsontwikkeling zowel in personele als instrumentele zin ondersteunen
- is verantwoordelijk voor de uitvoering van Liniebrede (ruimtelijke) projecten
- ondersteunt een eensluidende en adequate bescherming van cultuurhistorische waarden.

Kennis- en communicatiestrategie

De Liniecommissie:

- ontwikkelt een centrale communicatie- en marketingstrategie gericht op burgers, toeristen, ondernemers en uitvoerenden en voert deze uit
- stimuleert en benut de inzet van lokaal potentieel en marktpartijen
- ontwikkelt een systeem van kennismanagement, gericht op het vergaren en verspreiden van de noodzakelijke kennis.

Economische strategie

De Liniecommissie:

- stelt passende en duurzame economische dragers vast en faciliteert deze
- informeert ondernemers over mogelijkheden en kansen
- regisseert een duurzame benutting van objecten.

De hier opgevoerde activiteiten hebben een langere looptijd. Meestal hebben ze het karakter van een proces of routine, niet dat van een project. Binnen deze activiteiten zijn vaak wel kortlopende, concrete projecten te onderscheiden. Concrete acties en projecten worden jaarlijks opgenomen in het Jaarplan van het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Op basis van de ervaringen in de periode 2004-2006 is de komende twee jaar jaarlijks 2,5 miljoen euro nodig voor de Liniecommissie, het projectbureau en programmageld voor Liniebrede projecten. Op het moment dat het totale programma geborgd is en belegd met de benodigde instrumenten en middelen, zal deze inzet van het projectbureau afnemen. Dat zal naar verwachting vanaf 2008 het geval zijn. Ingeschat wordt dat er dan circa twee miljoen euro per jaar nodig is. Hiermee komt de prognose van de benodigde middelen in de periode 2007-2013 op circa 15 miljoen euro. Daarnaast is er 30 miljoen euro geraamd om te kunnen investeren in potentiële ontwikkelingsprojecten binnen de transformatiegebieden. In de projectenveloppen zijn hier nu nauwelijks of geen voorzieningen voor getroffen. Dit dient Liniebreed uitgevoerd te worden.

De Belvedere-middelen voor de Liniecommissie en het huidige projectbureau stoppen in 2009. Daarna zal een andere voorziening getroffen moeten worden. Op dit moment wordt deze inzet vooral vanuit het rijk verwacht.

5 Investeringsbehoefte en dekking

5.1 Investeringsbehoefte 2007 - 2013

De totale ambitie van het nationaal project Nieuwe Hollandse Waterlinie is hoog, veelzijdig en langjarig. De realisatie komt tot stand via een gecombineerde top-down en bottom-up benadering, respectievelijk de strategische positionering door de Liniecommissie en de projectenagenda's van de regionale enveloppecommissies. Beide benaderingen vinden elkaar in de programma- en uitvoeringsplannen van de enveloppen onder regie van de provincies.

Op basis van de beschikbare projectinformatie is in de uitvoeringsprogramma's in de enveloppen een zo nauwkeurig mogelijke investeringsraming opgesteld voor de komende ILG-periode (2007-2013). Reeds gepleegde investeringen worden buiten beschouwing gelaten. In deel 2 zijn in de uitvoeringsprogramma's van de enveloppecommissies de afzonderlijke projectbeschrijvingen en investeringsramingen opgenomen.

De totale investeringsraming voor de periode 2007-2013 voor de Waterlinie bedraagt 300 miljoen euro (220 miljoen voor ILG-projecten en 80 miljoen als bijdrage uit andere projecten/programma's die bijdrage aan de doelen van de Waterlinie).

Investeringsbehoefte binnen ILG

De investeringsbehoefte voor doelstellingen binnen de systematiek van het ILG bedraagt in deze periode ongeveer 220 miljoen euro. Hiervan is circa 205 miljoen geprogrammeerd in de enveloppeprogramma's. Het merendeel van deze investeringen kan via het projectenspoor worden ingezet. 15 miljoen is bedoeld voor overige Liniebrede activiteiten. Dit is geprogrammeerd in het Liniebrede programma.

In tabel 1 zijn deze projecten per enveloppe opgeteld en ingedeeld naar hun bijdrage aan de uitvoeringambities van dit overkoepelende uitvoeringsprogramma. PM-posten binnen de enveloppeprogramma's zijn buiten de optelling gehouden, evenals de apparaatskosten voor het Programma Utrecht (de in de enveloppeprogramma's opgenomen projecten in de provincie Utrecht). Apparaatskosten zijn alleen voor het Liniebrede projectbureau opgenomen. Een aantal enveloppen werkt met een bruto raming en een overzicht van reeds geïnvesteerde middelen. Er is zo zuiver mogelijk gekeken naar de nu nog benodigde middelen en niet de reeds geïnvesteerde middelen. De rijksenveloppe bevat geen investeringsraming.

Tabel 1: Investeringsopgave 2007-2013 binnen de ILG-categorieën

ILG-categorieën	1	3	7	Totaal binnen ILG
	Natuur	Landschap & cultuurhistorie	Water	
Enveloppe 1 Vechtstreek Noord				

A: Herkenbaar waterlinieprofiel		14.466.808		14.466.808
B: Hoofden en harten		3.678.462		3.678.462
C: Duurzaam gebruik				40.000
<i>Subtotaal</i>		<i>18.145.270</i>		<i>18.185.270</i>
Programma Utrecht (excl. apparaat)				
A: Herkenbaar waterlinieprofiel		2.000.000		2.000.000
B: Hoofden en harten		2.000.000		2.000.000
C: Duurzaam gebruik		2.000.000		2.000.000
<i>Subtotaal</i>		<i>6.000.000</i>		<i>6.000.000</i>
Enveloppe 2 Vechtstreek Zuid				
A: Herkenbaar waterlinieprofiel		6.975.000		6.975.000
B: Hoofden en harten		4.724.450		4.724.450
C: Duurzaam gebruik		2.535.000		2.535.000
<i>Subtotaal</i>		<i>14.234.450</i>		<i>14.234.450</i>
Enveloppe 3 Kraag van Utrecht				
A: Herkenbaar waterlinieprofiel		18.670.000		18.670.000
B: Hoofden en harten		12.620.000		12.620.000
C: Duurzaam gebruik		2.500.000		2.500.000
<i>Subtotaal</i>		<i>33.790.000</i>		<i>33.790.000</i>
Enveloppe 4 Rijnauwen Vechten				
A: Herkenbaar waterlinieprofiel	9.050.000	8.274.700		17.324.700
B: Hoofden en harten		30.087.909		30.087.909
C: Duurzaam gebruik		40.000		40.000
<i>Subtotaal</i>		<i>38.402.609</i>		<i>47.452.609</i>
Enveloppe 5 Linieland				
A: Herkenbaar waterlinieprofiel	21.330.000	13.014.605		34.344.605
B: Hoofden en harten		17.290.000		17.290.000
C: Duurzaam gebruik				0
<i>Subtotaal</i>		<i>30.304.605</i>		<i>51.634.605</i>
Enveloppe 6&7 Diefdijk – Loevestein				
A: Herkenbaar waterlinieprofiel	500.000	23.934.000	600.000	25.034.000
B: Hoofden en harten		5.138.000		5.138.000
C: Duurzaam gebruik		1.318.000		1.318.000
<i>Subtotaal</i>		<i>30.390.000</i>		<i>31.490.000</i>
Liniebreed - Projectbureau NHW				
A: Herkenbaar waterlinieprofiel		5.000.000		5.000.000
B: Hoofden en harten		5.000.000		5.000.000
C: Duurzaam gebruik		5.000.000		5.000.000
<i>Subtotaal</i>		<i>15.000.000</i>		<i>15.000.000</i>
Totaal Investeringsraming binnen ILG	30.880.000	186.266.934	640.000	217.786.934
waarvan A herkenbaar waterlinieprofiel				123.815.113

waarvan B hoofden en harten	80.538.821
waarvan C duurzaam gebruik	13.433.000

De investeringen zijn zoveel mogelijk ingedeeld in de ILG-categorie Landschap & Cultuurhistorie. Aannee is dat ook de herstel- en restauratiemiddelen voor de objecten hieruit gefinancierd worden. In de uitvoeringsprogramma's is een aantal projecten opgenomen ten behoeve van de ecologische hoofdstructuur, nieuwe natuur en water. Deze zijn ingedeeld in de ILG-categorieën Natuur en Water. In beginsel kunnen er ook projecten onder de categorie Recreatie worden gebracht. Hier is niet voor gekozen, omdat hier in de huidige ILG-systematiek alleen de landelijke netwerken onder vallen.

Een bijzondere post is ruim 21 miljoen euro in de enveloppe Linieland onder de ILG-categorie Natuur. Deze is nodig voor het realiseren van de robuuste ecologische verbindingzone, maar ook voor de grondverwerving ten behoeve van de gebiedsontwikkeling Eiland van Schalkwijk. Hiermee draagt deze investering niet alleen bij aan een herkenbaar Waterlinieprofiel, maar ook aan categorie C, 'duurzaam gebruik'.

Investeringsbehoefte buiten het ILG

In het gebied van de Nieuwe Hollandse Waterlinie wordt (voor doelen als woningbouw en mobiliteit) veel meer geïnvesteerd dan alleen via het ILG. Lang niet al deze projecten zijn opgenomen in de uitvoeringsprogramma's van de projectenveloppen. Het is wel de bedoeling dat de Waterlinie ook structurerend werkt voor gebiedsinvesteringen in andere kaders, vooral in integrale gebiedsontwikkelingsprojecten. Drie projecten in de uitvoeringsprogramma's voor de NHW passen niet in de ILG-systematiek en kennen een andersoortige financiering. Twee liggen in de enveloppe Vechtstreek-Noord. De restauratie van de vesting Naarden (rijksbezit, 30 miljoen euro) draagt bij aan de doelstellingen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, maar staat er financieel los van. De ondertunneling van de Vecht (250 miljoen) is een goed voorbeeld van een regionale ambitie die past binnen de doelen voor de Waterlinie, maar waarvan de financiering niet geheel aan de Waterlinie toe te rekenen is. De dekking hiervoor moet gevonden worden via een integrale gebiedsontwikkeling of een andere constructie (bijvoorbeeld compensatiegelden bij infrastructuurinvesteringen). In de enveloppe Diefdijk zijn voor het project Culemborg West afspraken gemaakt tussen het ministerie van VROM en de gemeente Culemborg. Onderdeel hiervan is een verevening tussen investeringen in stedelijke en landelijke ontwikkeling (rood voor groen). VROM zet daarbij BIRK-middelen in.

Buiten deze expliciet genoemde projecten is naar schatting zo'n 30 miljoen euro nodig om te kunnen investeren in potentiële integrale gebiedsontwikkelingsprojecten, vooral in transformatiegebieden. In de projectenveloppen zijn hier nog geen voorzieningen voor getroffen. Uit andere ruimtelijke programma's, buiten de projectenveloppen, is ook een deel aan de Waterlinie toe te rekenen. Dat bedrag is geraamd op 50 miljoen. In totaal wordt een bedrag van 80 miljoen euro opgenomen voor de periode 2007-2013, bedoeld voor

projecten die een bijdrage leveren aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie maar deel uitmaken van een groter geheel.

Tabel 2: Investeringsopgave 2007-2013 buiten de ILG-categorieën, voor zover opgenomen in de uitvoeringsprogramma's

onderdeel	doel	bedrag
Enveloppe 1 Vechtstreek Noord		
A: Herkenbaar waterlinieprofiel	Vesting Naarden	30.000.000
C: Duurzaam gebruik	Ondertunneling Vecht	*250.000.000
Enveloppe 6&7 Diefdijk – Loevestein		
A: Herkenbaar waterlinieprofiel	Culemborg-West	*25.000.000
Liniebreed		
C: Duurzaam gebruik	reservering tbv gebiedsontwikkeling	30.000.000

* dit bedrag is slechts ten dele aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie toe te rekenen

Herkenbaar waterlinieprofiel

Binnen de ambitie om het fysieke Waterlinieprofiel te versterken is herstel en restauratie van elementen als forten, kunstwerken, accessen en schootvelden een belangrijke post. Ongeveer zeventig procent van de benodigde 123 miljoen binnen deze ambitie gaat hier naartoe. In het huidige ILG-budget en uit de middelen van het ministerie van OCW zijn hiervoor nu nauwelijks of geen middelen beschikbaar. Dit heeft de eerste prioriteit bij de inzet van nieuw geld. De ervaring is dat veel ontwikkelingen starten met het wegnemen van achterstallig onderhoud. Deze vormen voor potentiële exploitanten een onrendabele top. Het 'ondernemingsrijp' maken van forten is een cruciale stap op weg naar een private exploitatie. Tabel 3 bevat een selectie van de investeringen in grote objecten.

In de investeringsbehoefte ligt het accent de komende jaren meer dan gemiddeld op concrete projecten die gericht zijn op restauratie van afzonderlijke Waterlinie-objecten. De Liniecommissie stimuleert dit.

Zij stelt wel als voorwaarde voor de restauratieprojecten dat er vanaf de start gewerkt wordt aan een duurzame, economisch haalbare invulling van beheer en exploitatie en aan de samenhang met de omgeving.

Tabel 3: selectie van investeringen in grote objecten, in euro's

Vechtstreek Noord	
Fort Pampus	2.948.600
Werk IV	740.000
Westbatterij	1.000.000
De Schansen	5.000.000
Vechtstreek Zuid	
Forten en kazematten algemeen	4.500.000
Kraag van Utrecht	
Sluisje inundatiekanaal Klopvaart	4.500.000
Fort de Gagel	2.500.000
Fort op de Ruigenhoekse Dijk	4.700.000
Fort Blauwkapel	400.000
Fort De Bilt	500.000

Werken Griffestein (incl Rodemterrein)	1.100.000
Fort Vossegat	550.000
Lunet I	650.000
Lunet II	550.000
Lunet III	650.000
Lunet IV	600.000
Rijnauwen – Vechten	
Restauratie Fort Vechten	7.550.000
Linieiland	
Fort Everdingen	4.252.666
Fort Honswijk	5.737.680
Fort Jutphaas	995.925
Plofsluis	540.000
Werk aan de Waalse Wetering	392.322
Diefdijk / Loevestein	
Werk aan het Spoel	1.200.000
Fort Pannerden fase 1,2 en 3	4.705.000
Fort Asperen fase 1 en 2	1.660.000
Fort bij de Nieuwe Steeg	660.000
Fort Vuren	3.500.000
Fort Altena	3.500.000
Batterijen Bakel en Poedroijen (incl gemaal Mansveld en sluis)	2.200.000
Fort Bakkerskil	2.000.000
Waaiersluizen bij Asperen	750.000

Hoofden en harten

De ambitie 'hoofden en harten' (het ontwikkelen van en profileren als liefhebbers-landschap) omvat hoofdzakelijk investeringen in recreatie en toerisme. Zowel de marketing als het realiseren van fiets- en wandelpaden vallen hieronder. Prioriteit heeft het verbinden van routes en ontsluiting van de objecten. In tabel 4 is een selectie van de investeringen in de belangrijkste routes en informatiecentra opgenomen. Daarnaast zijn arrangementen rondom de pleisterplaatsen van groot belang. Mogelijk zijn hier binnen het ILG naast de categorie Landschap & Cultuurhistorie ook andere dekkingsmogelijkheden voor.

Wat betreft de recreatieve routes geeft de Liniecommissie prioriteit aan routes die aansluiten op bestaande routestructuren, die de structuur van de Waterlinie zichtbaar maken en die de enveloppegebieden met elkaar verbinden.

Tabel 4: selectie van investeringen in routestructuren en informatiecentra, in euro's

Vechtstreek Noord	
Fietsveer over Amsterdam-Rijnkanaal bij Nigtevegt	298.000
Fietsbruggen over Amsterdam-Rijnkanaal	3.000.462
Naardertrekvaart	300.000
Vechtstreek Zuid	
Transferia en routepunten	400.000
Fietspadennetwerk	2.400.000
Wandelpadennetwerk	400.000
Voetveer/watertaxi Loosdrechtse Plassen	500.000
Kraag van Utrecht	

Schootsveldenroute	900.000
Fortenroute	450.000
Route hoofdverdedigingslijn	900.000
Extra routes Noorderpark	450.000
Recreatieve verbindingen over noordelijke randweg	8.000.000
Rijnauwen – Vechten	
Nationaal Liniencentrum Fort Vechten	23.000.000
Parkeerplaats Amelisweerd	833.000
Liniezichtlijn	1.314.169
Gebiedsontsluiting	4.400.000
Linieland	
Baileybrug bij Plofsluis	8.000.000
Wandel- en fietspaden	6.000.000
Linie-ommetje Fort Jutphaas	1.000.000
Diefdijk / Loevestein	
Fiets-voetveer over de Lek	800.000
Veer vestingdriehoek en ontsluiting Loevestein	1.000.000

Duurzaam gebruik

Binnen deze ambitie passen investeringen om (nieuwe) duurzame functies te stimuleren en mogelijk te maken. Deze zijn gericht op het krijgen en behouden van nieuwe functies en exploitanten, en op het innemen van posities in gebiedsontwikkelingen. Dit is de beste garantie om als Nieuwe Hollandse Waterlinie mede richting te geven aan de transformatieopgaven. In tabel 5 is een selectie van de investeringen opgenomen die betrekking hebben op duurzaam gebruik en natuurontwikkeling, zoals deze nu in de enveloppeprogramma's zijn opgenomen. In hoofdstuk 3 zijn de transformatiegebieden genoemd waar de komende jaren de meest ingrijpende gebiedsontwikkelingen te verwachten zijn.

Samenwerkingsverbanden in deze gebieden hebben prioriteit bij de Liniecommissie.

Tabel 5: selectie van investeringen in natuurontwikkeling en duurzame benutting, in euro's

Vechtstreek Zuid	
Strategische grondaankopen	2.000.000
Waterlinie inbedden in Natte As	1.250.000
Landschapsontwikkelingsfonds Vechtstreek	500.000
Kraag van Utrecht	
Inrichten Polder Ruigenhoek, ambitieplan Water	2.500.000
Linieland	
Aankoop en inrichting gronden	21.300.000

Investeren in gebiedsontwikkeling

Het onderscheid tussen projecten en gebiedsontwikkeling is op dit moment redelijk theoretisch. Investeren in projecten kunnen pas bijdragen aan een integrale gebiedsontwikkeling als deze gebiedsontwikkeling voldoende ver gevorderd is om een geschikt kader te bieden. Op dat moment kunnen ze ook als extra stimulans gaan werken. De investering die nu onder 'gebiedsontwikkeling' is opgevoerd,

bestaat uit concrete projecten in gebiedsontwikkelingsprogramma's. Investerings die gekoppeld zijn aan integrale gebiedsontwikkelingsprogramma's kunnen tot verdieneffecten leiden, zeker in gebieden met woningbouwopgaven. Ze zijn op dit moment niet meegerekend. Dat geldt ook voor eventuele nieuwe perspectieven waar deze gebiedsontwikkelingen toe kunnen leiden en de bijbehorende uitvoeringsprojecten.

In de loop van het project zal het accent in de investeringen verschuiven naar gebiedsontwikkeling en duurzame benutting. Een strategie gericht op gebiedsontwikkeling vraagt om proactieve, blijvende aandacht en alertheid van alle partijen om vroegtijdig positie in te nemen in ruimtelijke ontwikkelingen. Voorwaarde hiervoor is een flexibele mogelijkheid voor (voor)investeringen, zonder schotten in tijd en regeling. Momenteel kan dit het meest concreet gebeuren door te investeren in strategische grondposities. Dat brengt tevens de mogelijkheid met zich mee om een financiële meerwaarde te creëren en die in andere, onrendabele planonderdelen in te zetten.

Beheer

Voor het beheer is op dit moment alleen in algemene zin aandacht. Deze keuze wordt ondersteund door de Raad voor het Landelijk Gebied, die constateert dat het hier om een categorie nationaal landschap gaat waar allereerst een investeringsbehoefte is om achterstallig onderhoud weg te nemen en de positie te versterken. Daarna ontstaat de behoefte aan een permanente zorg voor het beheer. De ambitie is om via een duurzame economische exploitatie de publieke last hiervoor te minimaliseren. In een latere actualisatie van het uitvoeringsprogramma zal dit nader gekwantificeerd worden. Het beheer richt zich op de kernkwaliteiten van het nationaal landschap. Bijzondere beheervragen, zoals voor de habitat van vleermuizen en andere ecologische waarden en potenties, zullen deels via dit programma aandacht krijgen.

5.2 Investeringsbehoefte tot 2020

De raming tot 2013 is grotendeels opgebouwd uit projecten die nu voorhanden zijn. Gelet op de gewenste ontwikkelingsgerichte en flexibele aanpak is de periode daarna nog niet uit te werken. Alleen de projectenveloppe Linieland heeft ook een raming voor de periode 2014-2020 opgesteld. Gelet op de omvang van de ambitie en de eerder uitgevoerde verkenning en de doorzichten in de enveloppeprogramma's wordt aangenomen dat de investeringsbehoefte voor de Waterlinie in de periode 2014-2020 vrijwel gelijk is aan de die in periode 2007-2013. Het merendeel van het herstel en de transformaties van de grote objecten vindt echter in de eerste fase plaats. Daarom is voor de periode 2014-2020 50 miljoen minder geraamd. Daarmee komt de totale raming uit op 250 miljoen euro.

Dit leidt tot een totale investeringsraming van 550 miljoen tussen 2007 en 2020:

- **300 miljoen euro in de periode 2007-2013,**

- **250 miljoen euro in de periode 2014-2020.**

Tabel 6 geeft de geraamde verdeling van middelen over doelen en uitvoeringssporen (projecten of gebiedsontwikkeling) weer.

Tabel 6: verdeling investeringsraming over ambities (hs 2) en uitvoeringssporen (bedragen x miljoen euro en afgerond op vijftallen)

	Waterlinieprofiel		Hoofden en harten		Duurzaam gebruik		Totaal
	'07-'13	'14-'20	'07-'13	'14-'20	'07-'13	'14-'20	
Projecten	125	60	80	20	15	15	315
Gebiedsontwikkeling	0	65	0	60	80	30	235
Totaal	125	125	80	80	95	45	550

5.3 Investeringsstrategie

Niet alles kan tegelijk gerealiseerd worden en evenmin kan verwacht worden dat alle middelen tegelijk beschikbaar komen. De Liniecommissie hanteert daarom de volgende prioriteitsvolgorde voor investeringen.

- Op korte termijn vooral werken aan herstel en transformatie van enkele grote beeldbepalende objecten (forten en werken) per enveloppe die veel publieksbetrokkenheid genereren. Prioriteiten zijn per enveloppe:
 - forteiland Pampus en Fort Uitermeer
 - Fort Ruigenhoek
 - de forten Vechten en 't Hemeltje
 - de forten Honswijk en Everdingen
 - de forten Asperen, Nieuwe Steeg en Pannerden
 - de forten Vuren, Altena en Bakkerskil
 - de Baileybruggen over het Amsterdam-Rijnkanaal bij Nigtevegt en de Plofsluis
 - de inundatiesluizen bij Asperen.
- Tegelijk met het herstel van bovenstaande locaties zoeken naar duurzame (nieuwe) functies en exploitanten, in het bijzonder voor de objecten die dit nu nog niet of ten dele hebben:
 - Fort Uitermeer
 - Fort Ruigenhoek
 - de forten Vechten en 't Hemeltje
 - de forten Honswijk en Everdingen
 - Fort Pannerden
 - de forten Altena en Bakkerskil.
- Daar waar herstel van grote objecten gekoppeld kan worden aan integrale gebiedsontwikkelingen, kan een aanzienlijk positief effect op de omgeving ontstaan. De volgende projecten en gebiedsontwikkeling hebben daarom prioriteit:

- Fort Honswijk binnen Linieland
 - De forten Asperen en Nieuwe Steeg binnen Lingekwartier
 - Fort Ruigenhoek binnen Utrecht Noord.
- Recreatieve routes en arrangementen die aansluiten op bestaande routes en die forten verbinden met netwerken hebben prioriteit:
 - arrangement Vechtstreek-Noord
 - veerverbinding tussen Honswijk en Everdingen – Werk aan het Spoel
 - doorgaande routes tussen enveloppen.
 - Om gebiedsontwikkeling in gang te zetten is het inzetten op strategische grondposities op korte termijn noodzakelijk via een Liniebrede faciliteit in de prioritaire transformatiegebieden.
 - Naast blijvende (zelfs sterkere) inzet vanuit de publieke partijen is het stimuleren van particulier initiatief in diverse vormen noodzakelijk, mede met het oog op het duurzaam borgen van het beheer en de exploitatie.

5.4 Dekking investeringsperiode 2007-2014

De realisatie van het programma is in eerste instantie een publieke taak van rijk en regio (provincie, gemeenten en waterschappen). Private investeringen zijn op voorhand alleen op projectniveau te verwachten. Verevening tussen rendabele en onrendabele planonderdelen vergt een actieve rol in (integrale) gebiedsontwikkeling. Op plaatsen waar publieke subsidies en verevening gekoppeld kunnen worden, kunnen prikkels ontstaan voor een integrale duurzame aanpak. Uitgangspunt bij de dekking is dat rijk en regio op programmaniveau elk vijftig procent bijdragen.

Van het geraamde investeringsbedrag tot 2014 kan op basis van een zo goed mogelijk inschatting op dit moment verwacht worden dat er zo'n 50 tot 70 mln euro wordt gedekt. Dat betreft middelen in het kader van het ILG voor de Nationale Landschappen (100 mln euro voor alle 20 Nationale Landschappen) en middelen die zijn uitgetrokken voor programma's die doelen hebben die meekoppelen met de doelen van de NHW. Dit betreft onder meer ILG-middelen voor robuuste verbindingzones EHS, rijksbufferzones, recreatie om de stad en overige landinrichtingsmiddelen. Daarnaast zijn er mogelijk middelen uit andere programma's zoals infrastructuur Almere-Schiphol, BIRK-middelen van VROM en algemene provinciale middelen te verwachten.

Voor de overige 230 tot 250 mln euro is er nog geen dekking. Tabel 7 geeft een globale indicatie van de dekkingsbehoefte verdeeld over de verschillende ambities en partijen.

Tabel 7 Globale verdeling dekkingsmogelijkheden op basis van 50% rijk – 50% regio

Alle bedragen * 1 miljoen Euro			Rijk			Regio
Projecten	investering	periode	regulier	FES	nieuw	nieuw
Fysiek - ruimtelijk Waterlinieprofiel						
Enkelvoudige projecten	125	2007 - 2013	30	pm ?	32,5	62,5
Integrale gebiedsontwikkeling	0	2007 - 2013	0		0	0
Bereikbaar- en beleefbaarheid						
Enkelvoudige projecten	80	2007 - 2013	0	pm ?	40	40
Integrale gebiedsontwikkeling	0	2007 - 2013	0		0	0
Duurzaam gebruik						
Enkelvoudige projecten	15	2007 - 2013	0	pm ?	7,5	7,5
Integrale gebiedsontwikkeling	80	2007 - 2013	2		38	40
<i>Subtotaal periode 2007-2013</i>	<i>300</i>		<i>32</i>		<i>118</i>	<i>150</i>
Fysiek - ruimtelijk Waterlinieprofiel						
Enkelvoudige projecten	60	2014 - 2020	0		30	30
Integrale gebiedsontwikkeling	65	2014 - 2020			32,5	32,5
Bereikbaar- en beleefbaarheid						
Enkelvoudige projecten	20	2014 - 2020	0		10	10
Integrale gebiedsontwikkeling	60	2014 - 2020	0		30	30
Duurzaam gebruik						
Enkelvoudige projecten	15	2014 - 2020	0		7,5	7,5
Integrale gebiedsontwikkeling	30	2014 - 2020	0		15	15
<i>Subtotaal periode 2014 - 2020</i>	<i>250</i>		<i>0</i>		<i>125</i>	<i>125</i>
Totaal periode 2007 - 2020	550		32		243	275

ILG

Meerjarige afspraken tussen rijk en regio dienen tot een programmatische aanpak te leiden. Uit de tabel in paragraaf 5.1 blijkt dat het leeuwendeel van de investeringen past bij de doelen en systematiek van het ILG. De filosofie achter het ILG, gericht op het ontschotten van middelen en flexibiliteit in de tijd, past als instrument bij de sturingsfilosofie van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de uitvoeringsverantwoordelijkheden van de partijen. Dit is ook in de Bestuursovereenkomst vastgelegd. De 80 miljoen die nodig is voor gebiedsontwikkelingen kan zowel via een ILG- of een leningsfaciliteit beschikbaar gesteld worden.

Afbakening van het ILG en overige Rijksdekkingsbronnen

De toepassingsmogelijkheden van het ILG zijn op dit moment nog niet volledig uitgekristalliseerd. Het beschikbare nationale budget in het ILG voor nationale landschappen is volkomen ontoereikend voor de ambities (zie ook de rapportage 'Kwaliteit is kostbaar' van DLG aan LNV/VROM, juli 2006). Andere mogelijkheden om de benodigde middelen te dekken met rijksgeld zijn gelegen in het FES of een nieuw regeerakkoord. Voor het FES zijn claims opgesteld en voor een nieuw regeerakkoord is een voorstel gemaakt. Coördinatie en bundeling van inzet van rijksmiddelen is een verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV als verantwoordelijk departement voor het Rijksprogramma Groene Hart, waaronder ook de Nieuwe Hollandse Waterlinie valt.

Daarnaast wordt van de afzonderlijke betrokken departementen ook een inspanning verwacht. Vanuit het ministerie van OCW geldt dit voor de restauratie van objecten (in het bijzonder rijksmonumenten) en het realiseren van de Unesco-status. De dekkingsbehoefte voor herstel en transformatie van grote beeldbepalende objecten bedraagt circa 70 miljoen euro.

Vanuit het ministerie van V&W geldt dit voor compensatiemaatregelen gekoppeld aan rijksinfrastructuur zoals de A6-A9 (Groene Uitweg en Waterlinie), de A12 (in relatie tot Rijnauwen-Vechten), de A27 (Waterlinieroute en Utrecht Noord) en Ruimte voor de Rivier (Lek en Waal). Inzet kan zowel in gebiedsontwikkeling als in afzonderlijke projecten plaatsvinden. Voor routes en verbindingen van belangrijke punten is circa 65 miljoen euro nodig.

Vanuit het ministerie van VROM is er bijzondere verantwoordelijkheid voor kwaliteitsimpulsen gekoppeld aan de uitvoering van de Nota Ruimte. Dit geldt voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie als totaal en voor integrale gebiedsontwikkeling. De bijdrage via BIRK-middelen was hier een goed voorbeeld van. Momenteel zijn er geen vergelijkbare investeringsbronnen van dit ministerie. Voor goede impulsen in gebiedsontwikkelingen is circa 80 miljoen euro nodig.

Vanuit het ministerie van EZ is betrokkenheid van (regionale) toeristische ontwikkeling en economische vitaliteit gewenst. Tot op heden is deze binding er niet. Voor stimulering van toeristische benutting zijn investeringen in routes, arrangementen en duurzame functies nodig.

Regionale dekking

Uitgangspunt is dat de helft van de dekking voortkomt uit de regio: provincies, gemeenten, waterschappen en derden, inclusief private partijen. In eerste instantie zijn de provincies (per enveloppe) verantwoordelijk voor de regionale bijdrage. Per provincie zijn er verschillende dekkingsmogelijkheden en samenwerkingsverbanden met partners. Gelet op de omvang van de ambitie is hier een nog een groot tekort aan beschikbare middelen.

Samen sterk in het realiseren van dekking

Er is veel nieuw geld nodig en er zijn veel betrokken partners. Het is een opgave voor de Liniecommissie als geheel en voor de afzonderlijke leden van de commissie om dit geld bijeen te brengen en de claims gericht te adresseren aan de verantwoordelijken.

Komende periode zal de dekkingsstrategie voor de komende jaren concreet worden uitgewerkt

Een ambtelijk samenwerkingsverband van rijk, provincie en projectbureau zal hier ondersteuning aan bieden.

6 Terugblik op bereikte resultaten

De ambitie is hoog, het krachtenveld is complex. Dit leidt tot een ingewikkeld programma. Een wat luchtiger terugblik probeert hier balans in aan te brengen. Zijn met uitvoering van dit uitvoeringsprogramma in 2020 de beoogde resultaten (zie hoofdstuk 1 conform de Bestuursovereenkomst) bereikt. De terugblik is geromantiseerd, maar wel gebaseerd op uitspraken en projectvoorstellen uit het voorliggende uitvoeringsprogramma, met inbegrip van de uitvoeringsprogramma's voor de projectenveloppen.

Doel 1: de Nieuwe Hollandse Waterlinie is in de beleving van Nederlanders (cultuurhistorisch en recreatief) en buitenlanders (toerisme) een herkenbaar, samenhangend gebied met enkele specifieke attracties en heeft actuele betekenis in de ruimtelijke ordening als ooststrand van het Groene Hart.

Een dagje uit in de Waterlinie is zowel voor leerlingen van groep 8 van de basisschool de Wissel uit Houten, als voor familie De Groot uit Wijk bij Duurstede als voor de Unesco-toerist Duclou een vanzelfsprekendheid. Het programma is echter niet alledaags. Ze ontmoeten elkaar op Fort Everdingen waar in juni een expositie over zwermende vleermuizen wordt gehouden. 's Middags varen ze met de pont naar Fort Honswijk en nemen ze deel aan het jaarlijkse 'Linieland onder de Waterlijn event' in de polder Blokhoven, waarbij de herstelde inundatiesluis van Fort Honswijk dit jaar weer voor het eerst in gebruik is genomen. Het feit dat dit evenement jaarlijks terugkeert, is mede te danken aan het besluit van het ministerie van VROM en de provincie Utrecht om een deel van de benodigde woningen in de regio Utrecht niet in Schalkstad" maar elders te realiseren.

Het Europees hoofdkantoor van multinational Ecotrans vestigde zich in de gemeente Nieuwegein vanwege de goede ontsluiting en vooral vanwege de mogelijkheid dat zij haar personeel in die regio een aparte woonomgeving kan bieden en kan betrekken bij het gebruik en beheer van de directe omgeving door voor bedrijfstrainingen en personeelsdagen de aanwezigheid van de Waterlinie te gebruiken en zich daarvoor in te zetten.

Doel 2: de kenmerkende onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als bedoeld in het Linieperspectief zijn door het ruimtegebruik duurzaam gegarandeerd en planologisch veiliggesteld.

Doel 3: alle fysieke, kenmerkende onderdelen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als bedoeld in het Linieperspectief zijn duurzaam behouden, bereikbaar en waar nodig onderling verbonden.

In de gemeente Bunnik is voor het eerst een structuurplan op basis van de WRO gemaakt met hulp van de enveloppecommissie en de Liniecommissie. Na een grondige inventarisatie en cultuurhistorische waardering zijn de groepsschuilplaatsen, waar tot voor kort nog pogingen tot sloop voor werden

ondernomen, samen met veel andere kenmerkende objecten en structuren onder de Monumentenwet gebracht. Tussen Rijnauwen en Vechten is in kader van de Landinrichting Groenraven Oost een wandelpad langs de groepsschuilplaatsen aangelegd en vindt op kleine schaal natuurontwikkeling plaats. In navolging van Bunnik is het 'model' ook in andere Waterliniegemeenten gemeengoed geworden.

Doel 4: in een deel van de fortcomplexen zijn eigentijdse functies ontwikkeld.

- Voor een viersterrendiner en sauna kunt u terecht op Fort Honswijk;
- Op zondagmiddag is een bezoek aan het forteiland Pampus een gevarieerde belevenis;
- Bankverzekeraar Fortis belegt de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering in het Nationale Liniecentrum op Fort Vechten;
- De buitenlandse toerist in Amsterdam die in kort tijdsbestek iets meer van "typisch Nederland" wil ontdekken aan de hand van Werelderfgoed is binnen drie kwartier vanaf Amsterdam CS via een plezierig vaartochtje op fort Uitermeer en ontdekt daar het geheime landschap van de Stelling van Amsterdam en de NHW;
- Nieuwe Steeg is een populaire bestemming voor 'geo-minded' Nederland;
- Tussen Kerst en nieuwjaar slaapt u met vrienden uit Engeland eerst op Fort Vuren en daarna op Fort Altena.

Doel 5: in het Liniegebied zijn ook andere ruimtelijke ontwikkelingen gerealiseerd die het beeld (door bijvoorbeeld waterberging en ruimtelijke (groen/rode) verdichting) en de continuïteit (bijvoorbeeld recreatieve ontsluiting en natuurontwikkeling) van de Nieuwe Hollandse Waterlinie versterken.

Na een aarzelende start blijkt de polder Ruigenhoek een prima plek voor piekberging uit de stad Utrecht. Er is anticiperend op de oude inundatiestructuur van de Waterlinie met allerlei dwarsdijken een vernuftig komsysteem gemaakt waardoor het water langer wordt vastgehouden. Uiteindelijk wordt het via de Bethunepolder gezuiverd en als drinkwater voor Amsterdam gebruikt. Een echte impuls in het gebied kwam tot stand toen de oude rondweg als nieuwe snelweg op palen werd gezet en een groene en veilige verbinding tussen Overvecht en het Gagelbos ontstond. De gemeente Utrecht en het ministerie van V&W sloegen de handen ineen en via een samenwerking met de Utrechtse Weg Combinatie kon er veel geld in het gebied worden geïnvesteerd. Het fort heeft nieuwe bestemmingen gekregen als kunstverzamelplek en activiteitencentrum waarmee de jeugd uit de naastgelegen Utrechtse wijken verbinding krijgt met de waarden van het land.

Doel 6: de hoofdverdedigingslijn, de open velden, de Liniegezichten en de verdichtingsvelden zijn hierbij kaderstellend.

De gemeente Culemborg weigert een bouwaanvraag van mevrouw Vermeer om een schuurtje in polder De Geeren te verbouwen tot recreatiewoning. De gemeente wil juist dat mevrouw Vermeer haar opstallen sloopt. In overleg met de gemeente Vianen doet Culemborg haar het voorstel om een locatie aan de westzijde van de

Diefdijk te kopen en haar eigendom toe te voegen aan het door Staatsbosbeheer beheerde reservaat Molenkade.

Doel 7: er zijn locaties waar de historie en de werking van de Nieuwe Hollandse Waterlinie kan worden gedemonstreerd (virtueel en/of fysiek).

In het Muizenfort in Weesp lopen de bezoekers die een dagje naar Pampus gaan via het Watertheater naar het aanlegsteiger. In het Watertheater wordt met nevel, geur en geluid een langzame overstroming nagebootst. De zuigende modder lijkt de bezoekers vast te willen houden. Ze zijn blij als ze veilig op het steigertje richting Pampus staan.

Doel 8: de Nieuwe Hollandse Waterlinie heeft de status van Unesco-werelderfgoed.

Het ministerie van OCW heeft het Unesco-dossier ingediend bij het secretariaat in Parijs, als uitvloeisel van het regeerakkoord van 2007. Dankzij ondersteuning van alle provincies en vooral door een actieve samenwerking met de Stelling van Amsterdam is het gelukt de gewenste status te verkrijgen. Er gingen veel bezoeken en vergaderingen aan vooraf, maar het predicaat Werelderfgoed prijkt vanaf nu op alle communicatie-uitingen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De uiteindelijke status werd verkregen en gevierd in het openluchtmuseum in de Vechtstreek.

Doel 9: er is een organisatie die de duurzame instandhouding van de Nieuwe Hollandse Waterlinie waarborgt.

De Liniecommissie houdt samen met de medewerkers van het projectbureau een reünie. In 2015 zijn de werkzaamheden van het projectbureau overgegaan naar de Stichting Nieuwe Hollandse Waterlinie. Deze bewaakt het gedachtegoed van Panorama Krayenhoff, maar zorgt ook voor nieuwe impulsen en invalshoeken. Zo staat dit jaar het nieuw verrezen dorp Spion aan de Vecht geheel in het teken van zandforten bouwen.